

FACULTAT DE TRADUCCIÓ I D'INTERPRETACIÓ

GRAU DE TRADUCCIÓ I D'INTERPRETACIÓ

TREBALL DE FI DE GRAU

Curs 2015-2016

**Cent anys de teoria i pràctica de la traducció
catalana**

Laura Casas Casas

1332803

TUTOR/A

Montserrat Bacardí Tomàs

Barcelona, Juny de 2016

UAB

**Universitat Autònoma
de Barcelona**

Dades del TFG

Títol: Cent anys de teoria i pràctica de la traducció catalana

Cien años de teoría y práctica de la traducción catalana

One hundred years of theory and practice of Catalan translation

Autor/a: Laura Casas Casas

Tutor: Montserrat Bacardí Tomàs

Centre: Facultat de Traducció i d'Interpretació, Universitat Autònoma de Barcelona

Estudis: Grau de Traducció i d'Interpretació

Curs acadèmic: 2015-2016

Paraules clau

- Traducció catalana, teoria, pràctica, història de la traducció, traducció, català.
- Traducción catalana, teoría, práctica, historia de la traducción, traducción, catalán.
- Catalan translation, theory, practice, history of translation, translation, Catalan.

Resum del TFG

Aquest treball consisteix en una anàlisi del llibre *Cent anys de traducció al català (1891-1990) Antologia*. S'aprofundeix en diversos aspectes de l'evolució de la traducció catalana al llarg d'un segle des de diferents punts de vista, tan teòrics com pràctics: la importància de la traducció de les obres clàssiques i religioses, els problemes i les dificultats que presenta traduir al català i els

mecanismes i les estratègies dels traductors per superar-los, el pensament sobre la traducció i la relació entre la llengua i la traducció.

Este trabajo consiste en un análisis del libro *Cent anys de traducció al català (1891-1990) Antologia*. Se profundiza sobre varios aspectos sobre la evolución de la traducción catalana a lo largo de un siglo desde diferentes puntos de vista, tan teóricos como prácticos: la importancia de la traducción de las obras clásicas y religiosas, los problemas y dificultades que presenta traducir al catalán así como los mecanismos y estrategias de los traductores para superarlos, el pensamiento sobre la traducción y la relación entre la lengua y la traducción.

This project consists of an analysis of the book *Cent anys de traducció al català (1891-1990) Antologia*. It delves into different aspects of the Catalan translation evolution for a century from diverse theoretical and practical points of view: the importance of translating religious and classical works, problems and difficulties of Catalan translation and the mechanisms and strategies used by translators to confront them, the translation theory and the relation between language and translation.

Avís legal

© Laura Casas Casas, Barcelona, 2016. Tots els drets reservats.

Cap contingut d'aquest treball pot ésser objecte de reproducció, comunicació pública, difusió i/o transformació, de forma parcial o total, sense el permís o l'autorització del seu autor/de la seva autora.

© Laura Casas Casas, Barcelona, 2015. Todos los derechos reservados.

Ningún contenido de este trabajo puede ser objeto de reproducción, comunicación pública, difusión y/o transformación, de forma parcial o total, sin el permiso o la autorización de su autor/a.

© Laura Casas Casas, Barcelona, 2015. All rights reserved.

None of the content of this academic work may be reproduced, distributed, broadcast and/or transformed, either in whole or in part, without the express permission or authorization of the author.

Índex

1. Introducció	6
1.1. Motivació	6
1.2. Objectius	6
1.3. Metodologia	7
1.4. Estructura	8
1.5. Agraïments	8
2. Obres	9
2.1. La Bíblia	9
2.2. Els clàssics grecolatins	16
2.2.1. La Fundació Bernat Metge	20
2.3. Shakespeare	24
3. Traductors	30
3.1. Problemes i dificultats	31
3.2. Mecanismes	34
4. La llengua	36
4.1. El tombant de segle	36
4.2. Fins al 1939	37
4.3. El silenci imposat per la dictadura (1939-1962)	41
4.4. Els darrers trenta anys (1962-1990)	45
5. Conclusions	51
6. Bibliografia	53

1. Introducció

1.1 Motivació

Avui dia podem trobar una gran quantitat d'informació sobre la història de la traducció, però quan es tracta de fer una recerca sobre la història de la traducció al català, el volum es redueix considerablement.

Com en tots els àmbits, és necessari conèixer el passat per tal de valorar el present. El català sempre ha estat una llengua que s'ha mantingut en lluita constant contra un cúmul de circumstàncies que han volgut reprimir-la al llarg de la història. Estudiar la història de la traducció al català és indispensable per a poder entendre l'evolució de la llengua i la cultura. Sense la traducció, el català probablement no estaria regularitzat com ho està avui dia ni disposaria de la riquesa idiomàtica actual.

Només si s'aprofundeix en el món de la traducció al català i s'és conscient del paper essencial que va exercir durant els segles XIX i XX, és possible conèixer la cultura catalana. És per aquest motiu que vaig decidir fer aquest treball de fi de grau, per tal de contribuir en la quantitat d'informació accessible i aportar llum sobre aquest tema no gaire divulgat. No es tracta només d'un món interessant, sinó també decisiu.

1.2 Objectius

El principal objectiu d'aquest treball de fi de grau era analitzar l'evolució de la traducció catalana dels segles XIX i XX des de punts de vista diferents, tant teòrics com pràctics, a partir de l'anàlisi completa del llibre *Cent anys de traducció al català (1891-1990) Antologia*. A part de l'objectiu global, s'aspirava complir els objectius específics següents: estudiar la importància de la traducció de les obres clàssiques i religioses, analitzar i comentar les dificultats de la traducció de certs idiomes al català; familiaritzar-se amb el pensament sobre la traducció a partir d'opinions d'autors catalans de prestigi i conèixer certs mecanismes i estratègies dels traductors, per tal de poder-los aplicar en el futur.

A l'últim, també es pretenia assolir un objectiu de caire més personal: donar a conèixer la importància de la traducció catalana en la història de la llengua i la cultura per fer-ne difusió.

1.3 Metodologia

Aquest treball es va iniciar amb la lectura del llibre *Cent anys de traducció al català (1891-1990) Antologia*. A partir d'aquí, vaig fer una extracció de temes i àmbits que tractava, vaig seleccionar els que em suscitaven més interès i considerava més necessari d'aprofundir i vaig començar a buscar informació.

La documentació d'aquest treball de fi de grau s'ha basat en lectures i anàlisis d'obres en diferents llengües (català, castellà i anglès). Per trobar-les, he buscat en diferents biblioteques de Catalunya i he consultat tesis doctorals, articles de revistes digitals i llibres tant en línia com en format paper. A l'hora de cercar la informació necessària, primer feia una selecció de totes les fonts, llegia tots els documents i a continuació descartava tots els que no s'adequaven a les característiques que buscava. Com ja he dit, és habitual trobar informació sobre la història de la traducció en general o sobre la història de la llengua catalana, però obtenir dades sobre la història de la traducció catalana és força més complex. Moltes de les obres que consultava tractaven la traducció des d'un punt de vista global i, com a molt, incorporaven alguna citació o opinió d'algun traductor català.

És per això que he hagut de llegir un gran volum d'obres (algunes, en anglès), per tal d'extreure les petites referències a la traducció catalana, per més breus que fossin. En un principi, era conscient que el català es tractava d'una llengua considerada minoritària o minoritzada i que resultaria difícil trobar informació per tal d'assolir els objectius, però desconeixia que ho fos fins a aquest punt.

1.4 Estructura

Després de la lectura de *Cent anys de traducció al català (1891-1990) Antologia* i el consegüent anàlisi, vaig distingir certs temes que vaig trobar rellevants i dignes d'estudi. Malgrat haver-n'hi molts, vaig fer una primera selecció i, finalment, en van quedar cinc: la traducció de la Bíblia; la traducció dels clàssics grecollatins; la traducció de William Shakespeare; informació sobre els mecanismes, els problemes i el pensament de la traducció i, a l'últim, la relació entre la història de llengua catalana i la traducció.

Un cop vaig decidir els temes, el següent pas va ser elaborar un índex: el primer apartat tractaria sobre les obres traduïdes, com és el cas de la Bíblia, els clàssics grecollatins (on s'inclouria un subapartat sobre la Fundació Bernat Metge) i les obres de Shakespeare; en el segon, s'hi trobaria informació sobre els traductors d'aquella època: els problemes i les dificultats que havien de superar i els mecanismes que utilitzaven per tal de fer-ho; a l'últim, en el tercer apartat analitzaria la relació entre la història de la llengua catalana i la traducció.

1.5 Agraïments

A la doctora Montserrat Bacardí, tutora del treball de fi de grau, per l'exigència, l'implicació, el suport constant, la paciència i la confiança dipositada en mi al llarg d'aquest projecte.

A les amistats, especialment a les companyes d'universitat, per animar-me, donar-me consells i ajudar-me en els moments més durs.

A David Blanch, per ser-hi sempre, creure en mi i recolzar-me.

A la família, per calmar-me, donar-me forces i estimar-me.

2. Obres

2.1. La Bíblia

La traducció bíblica va adoptar un lloc preeminent al segle XX. L'esclat de la Renaixença va provocar un afany de catalanització per part de l'Església per dos motius: lluitar contra el liberalisme i els moviments de caire antireligiós i reforçar la unió entre pàtria i religió.

Per a la llengua catalana, la traducció de la Bíblia constitueix el símbol de recuperació lingüística, un pas important cap a la normalització i la regularització i una forma d'unificació, modernització i enriquiment del català.

És per això que patriotisme, religió i llengua s'uneixen. De totes les iniciatives que promouen aquesta unió, la traducció bíblica és potser la que més ho aconsegueix. Tal i com Vidal i Barraquer va afirmar el 1924:

l'estat espiritual del nostre poble i el desplegament extraordinari que en ell ha pres les arts gràfiques, demanen una edició pròxima del Nou Testament, vides de Jesús i altres llibres de difusió i explicació evangèlica, i finalment, lo més aviat possible, la traducció íntegra de la Bíblia, ideal màxim a què tots hem d'aspirar delerosament.¹

A causa de la gran importància d'aquest projecte, no només hi estaven interessades institucions religioses, com és el cas del Foment de la Pietat o l'abadia de Montserrat, sinó que també hi trobem iniciatives per part de l'administració i el poder polític i cultural, com l'Institut d'Estudis Catalans o la Fundació Bíblica Catalana.

Tot i que Josep Melcior Prat i Solà (1781-1855) havia dut a terme la primera traducció bíblica de l'època moderna el 1832, aquesta va ser rebutjada a l'hora d'emprendre una traducció perquè l'autoritat religiosa no la va acceptar, ja que tenia un cert caire protestant. Malgrat la seva difusió poc convencional, es va reeditar a Londres (1835), Barcelona (1836) i Madrid (1888).

¹ MASSOT I MUNTANER, Josep. *Aproximació a la història religiosa de la Catalunya contemporània*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1973, p. 60.

Després, a partir de 1910, la British and Foreign Bible Society inicià una nova versió. Hi ha forces diferències entre el text de Melcior Prat i Solà, *Lo Nou testament*, i el text dels Evangelis que es va publicar més tard. Entre d'altres discrepàncies, les més destacables són l'ortografia: una redacció modernitzada i un tracte de Déu de "tu" i no de "vós".

A finals dels anys vint i principis dels trenta, trobem les edicions en volums independents dels Evangelis. S'especifica que la traducció s'ha dut a terme a partir "del text grec", és a dir, que tenen "autenticitat" i que no s'ha traduït directament de la Vulgata catòlica.

Al llarg de la història hi ha hagut força controvèrsies sobre si una traducció directament del text original és més fidel o si és preferible traduir de la Vulgata. Molts són els traductors i les entitats religioses que han expressat l'opinió públicament, com és el cas dels monjos del monestir de Montserrat, que consideren que:

és doncs preferible traduir directament de les llengües, en les quals foren inspirats els diversos llibres de la Bíblia, i aquest és el criteri que havem adoptat en la nostra versió, emprant els textos de les edicions crítiques més perfectes, les quals indicarem en els llocs corresponents.²

Després de les edicions de Melcior i Prat i la British and Foreign Bible Society, la traducció de la Bíblia va ser encomanada a un col·laborador de Prat de la Riba i un dels religiosos més coneguts de l'època: Frederic Clascar. Les seves aptituds el feien totalment apte per a dur a terme aquesta traducció. A més, a part d'una bona formació, posseïa el títol de "pare del nostre moviment litúrgic", gràcies a les seves qualitats de l'apostolat religiós i lingüístic.³

L'any 1909 va publicar *Los Santos Evangelis* en fascicles, però aquesta tasca es va interrompre per la falta d'interès per part del públic. Més tard, però, gràcies a la creació de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans,

² UBACH, Dom Bonaventura. *La Bíblia: versió dels textos originals i comentari pels monjos de Montserrat*. Montserrat: Monestir de Montserrat, 1926, p. 15-18.

³ CARDÓ, Carles. «L'Ésglésia i la Renaixença». Dins: *La moral de la derrota i altres assaigs*. Barcelona: Ariel, 1959, p. 109.

Clascar va rebre l'impuls per a dedicar-se a la traducció de la Bíblia. Malauradament, morí abans de completar-la l'any 1919.

L'Institut de la Llengua Catalana publicà els volums que havia fet el religiós. La seva traducció es caracteritzava per ser literal, fidel i rítmica i va ser elogiada de manera unànime. Per aquest motiu, i tot i tractar-se d'una obra incompleta, la tasca de Frederic Clascar es considera molt important perquè, per primer cop en la traducció catalana, s'atorgava un aire modern a la Bíblia i no se sotmetia a la Vulgata.

A partir de les publicacions de Frederic Clascar, van sorgir noves iniciatives. Es va editar el primer volum de la Bíblia de Montserrat i la Fundació Bíblica Catalana va iniciar la publicació dels resultats de la tasca iniciada. Aquestes van tenir més èxit que la de Clascar gràcies a una gran publicitat i a un format més atractiu.

Com ja hem vist anteriorment, no tant sols les institucions religioses tenien la intenció de publicar traduccions de la Bíblia, sinó que també hi havia institucions i fundacions que van marcar un abans i un després en la història de la traducció catalana. Aquest és el cas del Foment de la Pietat Catalana, la Fundació Bíblica Catalana, i l'agrupació de monjos de Montserrat.

Des de la primera dècada del segle XX i fins a la Guerra Civil, la institució del **Foment de la Pietat Catalana** tingué un paper d'allò més important, ja que es caracteritzava pel seu gran abast social. Va ser fundat l'any 1916 per Eudald Serra i Buxó amb l'objectiu d'editar llibres religiosos en català a preus assequibles, per tal d'arribar a un públic molt ampli i captar l'atenció d'aquells que tenien escassa o nul·la formació litúrgica i intel·lectual. Es tractava d'una institució sense ànim de lucre, que emprava únicament el català com a llengua vehicular i que pretenia dignificar la clerecia.

La iniciativa va tenir molt èxit, gràcies al seu caràcter no lucratiu. Cal tenir en compte també que durant els anys 1920 i 1930 aquestes publicacions constituïen una lectura d'allò més important entre els cercles catòlics.

Aquesta institució era totalment fidel a la Vulgata Clementina i considerava que no suposava cap problema traduir directament d'aquesta obra. De fet, considerava que la Vulgata era realment una versió de l'original mateix, llevat dels casos, no gaire freqüents relativament, que la Vulgata presentava

una variant diferent dels textos primitius; variants, per altra part, que no poques vegades són preferibles en bona crítica textual a les dels còdexs hebraics o de molts de grecs.⁴

En relació a l'estil, aquesta entitat practicava una traducció més aviat lliure, ja que el seu objectiu era que el llenguatge s'acomodés a la llengua del poble.

El Foment de la Pietat Catalana dóna a conèixer molts llibres religiosos, com la sinopsi *El Sant Evangeli de Nostre Senyor Jesucrist. Concòrdia dels Evangelistes* (1926), que van tenir una gran acceptació per part dels lectors. Això els va portar a iniciar un projecte editorial més ambiciós, com és la publicació íntegra de les Sagrades Escripures en diversos volums amb el títol de *La Sagrada Bíblia*. Abans de 1936 en van sortir quatre volums:

1928. *La Sagrada Bíblia*. Vol. VII: *El Nou Testament, vol. I: Els Evangelis i Fets dels Apòstols*.

1929. *La Sagrada Bíblia*. Vol. VIII: *El Nou Testament, vol. II: Les cartes de Sant Pau Apòstol. Les cartes catòliques. L'Apocalipsi*.

1932. *La Sagrada Bíblia*. Vol. IV: *L'Antic Testament: Llibre dels psalms, Proverbis, Eclesiasta, Càntic dels càntics*.

1935. *La Sagrada Bíblia*. Vol. V: *L'Antic Testament: Llibre de la saviesa, Eclesiàstic, Isaïas, Jeremias, Planys, Baruc*.

Més tard, també es va editar una versió independent del *Psalteri*. L'Església va considerar que la llengua i l'estructura d'aquests quatre volums de la Bíblia eren adequats, però en el cas del *Psalteri*, el Foment va partir de l'obra original en comptes del text llatí de la Vulgata, per la qual cosa l'Església va sentenciar que s'havia «desviat de la norma». L'Església, finalment, va acabar acceptant-la.

A diferència de les primeres versions de la British and Foreign Bible Society, el Foment feia servir el tractament de "vós" per a referir-se a Déu, en comptes de "tu".

El 1926 Primo de Rivera va manifestar que el Foment tenia massa independència, i tres anys més tard, se'n va penalitzar l'ús exclusiu del català i

⁴ MASSOT I MUNTANER, Josep. *Aproximació a la història religiosa de la Catalunya contemporània*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1973, p. 60.

se l'obligà a publicar també en castellà. A més, també se l'imposà suprimir l'adjectiu «Catalana».

La Fundació Bíblica Catalana, a diferència del Foment de Pietat Catalana, no va néixer d'un esforç col·lectiu, sinó que més aviat va ser producte d'una estratègia política i religiosa. Tenia com a objectius principals dur a terme una edició moderna, fiable i elegant literàriament parlant de la Bíblia en català i aconseguir una plenitud intel·lectual, que havia de conduir a una plenitud política. Va ser gràcies a l'empenta del pare Miquel d'Esplugues i el polític Francesc Cambó que va aconseguir els objectius.

Tot i que és coneguda amb el nom de Fundació Bíblica Catalana, va iniciar les primeres passes sota el nom de Fundació Sant Damas. L'any 1924 Pere Ginebra i Bonaventura van estar en contacte i Ginebra va proposar a Ubach formar part de la Comissió tècnica del Foment, però va refusar la invitació en assabentar-se que el Foment de Pietat tenia intenció d'editar l'Antic Testament. Aquest provocà que cadascuna de les tres entitats (Foment de la Pietat Catalana, Fundació Bíblica Catalana, Monestir de Montserrat) decidissin publicar les seves traduccions de manera independent.

Al mateix temps que Ginebra dialogava amb Ubach, Ignasi Casanovas es reunia amb Cambó i proposava, a ell i a Ubach, la col·laboració per emprendre les traduccions bíbliques al català.

Finalment, cap acord no va sortir victoriós. Tal i com hem vist, el pare Ubach va negar-se a adherir-se al projecte del Foment a causa de la voluntat de l'entitat de traduir l'Antic Testament a partir de la Vulgata. Mentre que el pare Miquel d'Esplugues, membre de la Fundació Sant Damas, probablement considerà que el projecte del pare Ubach pecaria de científic. Així doncs, les línies d'actuació de la Fundació Sant Damas i la del Foment no s'arribaren a unir, de la mateixa manera que tampoc ho farien les de la de Montserrat i la de la Fundació Sant Damas. A partir d'aquest esdeveniment, Miquel d'Esplugues s'imposà com a director de la Fundació i el pare Ubach decidí tirar endavant el projecte La Bíblia de Montserrat.

La Fundació Bíblica Catalana, a partir de 1925, va començar a estructurar-se, a repartir-se la feina i a pautar un ritme d'edició i, abans de la guerra, van aconseguir publicar tretze volums de la Sagrada Bíblia. Els volums

del Nou Testament duien acarat el text grec i el català, però els de l'Antic Testament només presentaven el text de la traducció en català. Malgrat el parèntesi de la guerra, la Fundació Bíblica Catalana va aconseguir publicar la primera edició íntegra de la Bíblia des de la traducció desapareguda de Bonifaci Ferrer, del 1478, amb l'afany de convertir-se en l'eina de referència del públic català il·lustrat.

La Bíblia de Montserrat partia d'uns altres plantejaments. Els monjos de Montserrat defensaven la traducció directa de les obres originals, i és per això que no van utilitzar la Vulgata. D'empendre aquesta iniciativa se'n encarregà un monjo molt preparat: el pare Bonaventura Ubach (1879-1960).

Una altra característica d'aquesta Bíblia és que es decanta pel literalisme i la fidelitat. Coneixedors de les dificultats que poden sorgir i que es poden perdre certs matisos, consideraven que el més important era ser fidel al text original i així ho feien. Tot i així, no practicaven una traducció mot a mot escrupolosament:

A gràcies hem servat alguns hebraïsmes i hel·lenismes; per exemple, el reforçament del sentit d'un verb mitjançant el seu gerundi, supressió del verb en algunes clàusules, pleonasmes, repeticions innecessàries de partícules especialment la copulativa, suspensió del sentit, & &., les quals coses per bé que contrariïn el geni de la llengua catalana, ens trameten la savoria dels originals altrament inassequible, i són al mateix temps prou entenedores pel lector culte. Ara, sempre que la conservació d'aquests modismes, p bé que la traducció rígidament literal no donen exactament el sentit, ens hem permès modificar lleugerament la lletra per tal d'acostar-nos més al significat.⁵

A més, també introduïen mots o frases entre cometes per indicar que s'havien apartat del text original i que, abans d'eliminar directament el fragment o la paraula, havien preferit fer una traducció no tan literal. L'ús de mots entre claudàtors també servia per a fer més entenedor el text.

Tot i no traduir de la Vulgata, al costat de la traducció catalana la hi posaren en una petita columna, per tal que, si hi havia algun dubte de comprensió, es pogués consultar. Com ja hem dit, no eren partidaris de traduir

⁵ UBACH, Dom Bonaventura. *Op. cit.*, p. 15-18.

de la Vulgata, però sabien que tenia una gran importància per ésser testimoni d'alguns manuscrits de les llengües originals consultats per Sant Jeroni.

Aquesta edició va tenir certs problemes de censura per part de les autoritats eclesiàstiques, quals vetllaven per l'ortodòxia més immobilista. Com afirmava Ubach, les dificultats van sorgir no pas perquè anés adreçada a un públic gran o limitat, sinó pels motius oposats: «pel caràcter poc sobrenatural dels comentaris».⁶

En plena Guerra Civil es continuaven venent bíblies, testaments i evangelis de caire protestant, però l'any 1940, després de la victòria de les tropes franquistes, les autoritats en van prohibir la venda i van requisar unes 100.000 bíblies i altres llibres de caire religió emmagatzemats a Madrid.

Tot i la repressió per part de l'Estat espanyol, Bonaventura Ubach, entre moltes altres fites, va aconseguir la creació del Museu Bíblic de Montserrat i que a l'any 1942 es fundés l'Scriptorium Biblicum et Orientale a Montserrat, un centre d'estudis bíblics que continuà l'edició de la Bíblia del pare Ubach i que serví per a emprendre la nova versió bíblica dels monjos de Montserrat.

L'esclat espectacular de traduccions bíbliques del segle XX està totalment relacionat amb l'embranchida múltiple d'altres empreses culturals revitalitzadores del nou-cents. Era important el públic al qual anava dirigida l'obra o l'edició i el perquè: la intenció que hi havia darrere de la traducció. Hi ha diferències de públic, de preu, de tiratges i això fa que variï la difusió. Com més canònica esdevé una obra, més intocable esdevé, com hem pogut veure en el cas de La Bíblia. Molts cops hi ha hagut restriccions o censures per part de les autoritats religioses, com és el cas de La Bíblia de Montserrat, que no han impossibilitat que la nova versió del Nou Testament dels monjos de Montserrat actualment sigui un dels llibres de més difusió de l'edició catalana moderna.

D'aquesta manera, en el transcurs de cinquanta anys aproximadament (1920-1970) es produeixen a Catalunya dos moviments de gran envergadura per a les traduccions bíbliques. En el segon moviment, que començà cap al 1960 amb la publicació de volums de les edicions iniciades abans de la guerra,

⁶ DIAZ I CARBONELL, Romuald. *Dom Bonaventura Ubach*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2012, p. 132.

tot i haver passat uns anys, les preocupacions eren les mateixes: el cost d'edició, la difusió i la divulgació de la llengua.

2.2. Els clàssics grecolatins

Després que Miguel Primo de Rivera declarés l'estat de guerra i la supressió de la Constitució de 1876 l'any 1923 s'inicià un període dictatorial que durà fins al 1930.

Aquest fet suposà una censura en la premsa, però, a la pràctica, tot i que podria semblar paradoxal, de 1923 a 1930 el sector editorial literari en català experimentà un creixement. Aquest augment es deu a dos factors principals: la censura aplicada per Primo de Rivera era més tolerant amb el llibre imprès que no amb la premsa escrita i es començà a considerar la lectura en català una iniciativa per fer front a la repressió cultural que patia la llengua en aquell moment.

L'intent de creació d'un públic lector català mitjançant l'educació no era possible sota el règim franquista, que no en permetia l'ensenyament, estava prohibit. Això va fer que la producció de traduccions de les llengües clàssiques es veiés com una de les poques maneres de poder publicar textos en llengua catalana. Aquest tipus de traduccions, considerades "edicions de luxe", es toleraven perquè no es consideraven "perilloses" per la seva poca incidència.

A la primeria del segle, el català, en certs casos, era encara "impur" i "indecís" i editar i traduir els clàssics tenia com a objectiu donar-li elasticitat i enriquir-lo, tasques que ajudarien al ressorgiment literari.

Uns dels trets més importants que es tenia en compte a l'hora de traduir els clàssics era la defensa de la literalitat, com també la defensa de la capacitat d'adaptació dels clàssics a la societat a la qual anava dirigida l'obra.

En nombroses ocasions s'ha concebut "llengua literària" com una desviació de la llengua estàndard, o com una mena d'ús especial d'aquesta llengua. Les obres literàries normalment oscil·len entre diverses tendències: la tendència al fet que els texts traduïts siguin més explícits que els originals, és a dir, que aportin més informació o la tendència a la simplificació.

Així doncs, les valoracions de les traduccions dels clàssics es fan a partir de la imatge del codi lingüístic que té el receptor, el qual rep i valora la

traducció, menystenint, de vegades, el fet que qualsevol publicació s'implica en el context cultural de cada període i que té una validesa temporal.

Al català es van traduir, al llarg dels primers anys, més obres llatines que gregues a causa de la manca de traductors i filòlegs qualificats en el coneixement del grec clàssic, especialitat que Catalunya no havia pogut recuperar fins a les darreries del segle XIX. En aquest segle, Antoni Bergnes de las Casas, Josep Balari, Antoni Rubió i Lluch i Lluís Segalà van incorporar els autors hel·lens. Al cap de pocs anys, l'estadística es va recuperar a favor de les traduccions dels originals grecs.

Diversos traductors van contribuir a la publicació dels clàssics i cada un ho feia d'una manera diferent:

Arthur Masriera (va traduir Èsquil l'any 1881)

La nostra versió és tan fidel com hem pogut. Hem preferit sempre adoptar una expressió vulgar i casolana, en tant que fos fidel, a deixar l'idea de l'original o confosa o trencada. L'hendecasíl·lab lliure ens ha semblat més acomodat al vers iàmbic en què la major part de les tragèdies d'Èsquil estan escrites. A la sortida i entrada dels personatges hem dividit en escenes la tragèdia, no amb pretensions de refondre i esmenar res, sinó per ajudar el lector a entendre l'argument de l'acció dramàtica. Harmonia, elegància i hipèrbaton, molt sovint han sigut sacrificats a la fidelitat més rigorosa. Èsquil no es un poeta fàcil d'entendre.

La nostra versió és la primera catalana i en vers que es publica a Espanya. L'art i l'amor de la pàtria ens han mogut i encoratjat. Amb els goigs que eixes dues devocions ens proporcionen, ja ens donem per ben pagats de nostra tasca.⁷

Isidre Vilaró Codina (va traduir Horaci l'any 1922)

La traducció és en vers: perquè entenc que els poetes no deuen traduir-se mai en prosa. Aquesta podrà reproduir molt bé el text; però sempre serà un medi deficientíssim per a reproduir la poesia, que és allò que més interessa tractant-se de poetes, i

⁷ MASRIERA, Arthur. *Prometeu encadenat*. En BACARDÍ, Montserrat; FONTCUBERTA I GEL, Joan; PARCERISAS, Francesc. *Cent anys de traducció al català (1891-1990)*. Vic: Eumo, 1998, p. 14-16.

sobretot de poetes com Horaci, en qui el fons i la forma constitueixen un tot inseparable. Però hi ha vàries maneres de traduir en vers.

Si es té present que les estrofes horacianes es distingeixen per son escàs nombre de versos, i en això deu igualment el traductor esmerat posar extremosa cura, si no vol deixatar en insulsa parauleria la condensada energia de l'original. Si bé no ho crec sempre possible ni recomanable, el traduir Horaci amb el mateix nombre de versos de l'original, amb tot sóc de parer que és convenientíssim no donar eixamples a les estrofes per a que així no es vegi forçat el traductor a tenir que replanar-les amb materials de falsejada marca. De mi sé dir, que les versions que menys descontent m'han deixat, són precisament aquelles que tenen, a falla d'altres mèrits, la virtut de la concisió. He posat sempre especial interès en reproduir el tret horacià sense fer-me del tot esclau de la lletra i, en general, crec haver-ho aconseguit.⁸

Tan Arthur Masriera com Isidre Vilaró Codina optaren pel vers a l'hora de traduir poetes, ja que consideraven que no només era important el fons, sinó que també la forma. Al llarg de la història hi ha hagut moltes discrepàncies sobre aquesta qüestió, i, de fet, actualment encara hi ha traductors amb opinions diferents.

Carles Riba (va traduir l'Odissea els anys 1919 i 1948)

Una de les traduccions més importants de la llengua catalana moderna és la traducció que Carles Riba va fer del poema d'Homer, l'*Odissea*. La primera versió és del 1919 i la segona es publicà en edició de bibliòfil l'any 1948 i, més tard, el 1953, en cartoné per l'editorial Alpha.

El 1939, el català començà una època difícil, a causa de la situació política de prohibició en tots els àmbits de Catalunya. Però, tot i que Riba n'era perfectament conscient, va decidir emprendre una segona versió de l'obra. Durant l'interval de trenta anys entre la primera publicació i la segona, el traductor estava convençut que podia aportar nous coneixements i maduresa que abans no tenia:

I vella jo la veia, ja que només de pensar a quines proves d'afinament i d'enriquiment ha estat sotmès l'idioma en el temps que ha vingut després; i en l'ordre pràctic, de

⁸ BACARDÍ, Montserrat; FONTCUBERTA I GEL, Joan; PARCERISAS, Francesc. *Cent anys de traducció al català (1891-1990)*. Vic: Eumo, 1998, p. 95-98.

quins instruments disposa avui un escriptor a casa nostra per al seu treball, que en 1919 no existien.⁹

Les versions existents de l'*Odissea* presenten dues grans diferències lligades al temps i a la forma: dues primeres traduccions de Carles Riba i publicades en 1919 i en 1948, i unes altres dues, una de Joan Alberich (1998) i l'altra de Joan F. Mira (2011). En relació a la forma, les dues traduccions de Riba i la de Mira són en hexàmetres, mentre que la de Joan Alberich ho és en prosa.

Cal dir que la segona versió de Carles Riba encara va tenir una millor acollida que la primera. Aquest traductor estava convençut el més necessari per a fer una bona traducció era "dominar el text, deixar-se dur per la força que d'ell es comunica".

Segons paraules del mateix Carles Riba:

Es sabut amb quina alternativa es troba el traductor d'un gran poema clàssic: o limitar-se a mostrar-lo de lluny o esforçar-se a fer-lo present. En tots dos casos, és inevitable que perilli algun preciós element de l'original. En el primer, la immediatesa; sense ella, la poesia serà suggerida, explicada, no precisament viva en el seu miracle. En el segon, el traductor imitarà. Més que en el públic del seu poeta, distant segles amunt, pensarà en el seu propi; atent a ell, que li és davant, emprerà les seves fórmules expressives, s'adaptarà a les seves habituds d'imaginació, cercarà els efectes a què és més sensible, li farà fer, en suma, la il·lusió que és per a ell que fou originàriament creat el poema. Però la poesia, llavors, serà substituïda, no traslladada; rompuda la dura, divina unitat de l'obra, el contingut anirà per una banda, més o menys respectat, i de vegades, si així ho vol la moda, esquematitzat com a teòricament ho fou en la primera idea del poeta; i per altra banda anirà la forma, l'externa i fins la interna a totes les conseqüències del que pugui o del que no pugui com a poeta el traductor.¹⁰

Manuel Balasch (traducció de la *Ilíada* l'any 1971)

Decidir quin registre s'emprava a vegades era difícil, ja que al tractar-se de llengües diferents, al traduir certs termes tot i que fos de manera literal,

⁹ RIBA, Carles. *L'Odissea*, en TURULL, Isabel. *Carles Riba lingüista*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, 2008. [Tesi doctoral].

¹⁰ BACARDÍ, Montserrat; FONTCUBERTA I GEL, Joan; PARCERISAS, Francesc. *Op. cit.*, p. 139.

podien no tenir el mateix impacte. L'ús de la rima assonant o consonant depenia de l'estil de l'autor, així com també decidir evitar o no els gerundis, que tot i que eren una solució ràpida, feien que la lectura fos més feixuga i pesada.

Quan la llengua forneix sinònims rítmicament equivalents, normalment m'he decidit pel menys vulgar (occir i matar, enraigir i iniciar, etc.), però això en la meua versió no és llei, sinó només tendència, perquè de vegades el context ampli m'ha aconsellat la forma més usada, i, per tant, més vulgar. L'elecció de termes més vulgars freqüentment ha estat imposada per a evitar les rimes internes entre la censura i el final del vers, tan poc estètiques, especialment si són consonants. A part d'evitar rimes internes, també he intentat evitar l'ús dels gerundis, que tradueixen tan fàcilment els participis grecs, però que tan pesat tornen l'estil si es sovintegen massa. També he procurat evitar la rima assonant (encara més la consonant).¹¹

La proliferació de col·leccions de clàssics grecolatins traduïts que es produí a Europa tenia un origen comú: la fascinació i el redescobriments de la Grècia clàssica per part del Romanticisme, juntament amb els moviments filhel·lènics de suport a la lluita de la Grècia moderna per la seva independència, i responia, tot i les particularitats de cada país, a circumstàncies socioculturals similars. En el cas de Catalunya buscava el ressorgiment literari.

2.2.1. La Fundació Bernat Metge

Origen

L'escassa cultura clàssica que hi havia a Catalunya s'havia creat mitjançant edicions i traduccions estrangeres, les quals, més que acostar els antics, els allunyaven pels obstacles naturals de tantes interpretacions mitjanceres. Perquè els autors antics es situessin a l'abast dels catalans, calia eliminar aquests obstacles i l'única manera d'aconseguir-ho era oferint al poble els autors clàssics en traduccions al català. Enfortir l'esperit nacional i la llengua pròpia són altres motius pels quals sorgeix aquesta fundació.

La fundació adoptà el nom de Bernat Metge, el primer i el que més conscientment tingué la noció renaixentista de l'art literari a la península, per la

¹¹ Ibídem, p. 217-221.

seva precisió, elegància, i una inspiració de caire clàssic. Per tot això, Bernat Metge era el referent ideal dels traductors clàssics.

La Fundació Bernat Metge es considera una de les editorials més actives i importants de l'època en l'edició de traduccions literàries. Va néixer de la iniciativa de Francesc Cambó, el 1922, amb l'objectiu de recuperar els clàssics grecs i llatins mitjançant la publicació d'edicions bilingües. Així és com aparegué la notícia de la creació a les pàgines de *La Vanguardia*:

Con curiosidad y sorpresa hemos leído el folleto en que se cuenta y se exponen los planos de la *Fundación Bernat Metge*, [...] cuyos propósitos son excitar y extender el gusto por la literatura clásica, la de Grecia y Roma, y cuyo fin verdadero es el de dotar a las letras catalanas [...] de aquella armonía, ponderación, claridad y serenidad que son los distintivos de la literatura y el [...]. Se trata de llenar el hueco inmenso que en la lengua y la cultura catalanas dejaron cuatro siglos de inhibición y decadencia.¹²

El primer redactat del projecte el va fer Joan Estelrich i portava per nom *Projecte d'edició dels clàssics grecs i llatins en català*. Es tractava del primer document sorgit a partir d'una idea de Francesc Cambó.

Objectius

El projecte de traduccions de la Fundació Bernat Metge fou un fenomen singular i sense precedents, un dels esforços més grans que s'ha fet mai per a la cultura del país. No es pretenia arribar a produir edicions crítiques, sinó presentar edicions ben fetes, en paraules de Joan Estelrich:

volem que el nostre esforç assoleixi la màxima importància i dignitat científica. No tractem de reeditar a Catalunya i traduir senzillament les edicions forasteres, sinó de fer una col·lecció nova, al costat de l'alemanya de Teubner, les angleses d'Oxford i de la Loeb Classical Library, la francesa de l'Associació Guillaume Budé. I volem que aquesta col·lecció nova, típicament intermèdia entre la Loeb i la Budé, sia també original: bella mostra de la indústria editorial catalana i bella producció de la ciència filològica renaixent a Catalunya, però sense aquell aparell científic ni aquells

¹² Cit: CHUMILLAS I COROMINA, Jordi. «L'edició de traduccions literàries al català durant la primera dictadura del s. XX». *Anuari Verdaguier* (2009), 17, p. 201-214.

monuments d'erudició que no ens és possible produir encara i que podrien esverar el nostre públic.¹³

Estelrich estava convençut que, si no es traduïen els clàssics, Catalunya no obtindria l'executòria d'alta i profunda cultura. A més, volia posar-los a l'abast dels lectors catalans de manera assequible, en la forma més viva i exacta. Finalment, però, s'allunyà del propòsit de ser una col·lecció a l'abast, a causa de les condicions formals i materials, i es va acabar dirigint, inevitablement, a un públic molt determinat. Pel format, pel preu o pels títols publicats, els volums els van adquirir els membres de les classes benestants.

Organització

La Fundació es dividia en dues grans col·leccions: la grega i la llatina, i incloïa, a més, els principals autors cristians dels primers segles. Els volums comprenien una introducció i comentaris de conjunt i la traducció catalana acarada a l'original.

Els traductors de grec més reconeguts van ser Carles Riba, Joan Crexells i, en el cas del llatí, Marçal Olivari, Carles Cardó i Salvador Galmés.

Normes

Es volia harmonitzar, amb un mètode i una finalitat comuns, els esforços de tots els qui a Catalunya s'ocupaven de les lletres antigues.

S'havia de respectar la tradició del text, però tenint en compte les troballes i els estudis recents, que predominessin els drets de gust, que hi hagués la major perfecció en les condicions científiques, sense perdre de vista l'exigència d'un valor literari primordial, que les traduccions fossin molt fidels i que es presentessin en un to natural.

La Fundació estava inspirada en el model francès de l'associació Budé. Tot i que al principi els volums eren desiguals i no tots tenien els mateixos

¹³ FUNDACIÓ BERNAT METGE. *Col·lecció catalana dels autors grecs i llatins*, en FRANQUESA, Montserrat. *La Fundació Bernat Metge, una obra de país (1923-1938)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2013, p. 8.

continguts o estructura, a poc a poc es van anar unificant els criteris i a partir del 1928 pràcticament tots seguien el mateix patró en la introducció, vida, obra, text i edicions. Així, es demanà als col·laboradors que escrivissin una introducció històrica, literària, de lectura relativament fàcil i que ajudés a entendre, sobretot, aquells passatges difícils. Una norma molt important era que el traductor havia de conèixer tant les llengües de treball com totes les circumstàncies en les quals el text va ser escrit.

A l'hora de traduir, no s'havia de fer ni de manera totalment literal, ni massa lliure. Estelrich es decantava per una solució intermèdia, un terme mig que tingués l'exactitud de la literalitat i la forma i el gust de la traducció lliure. Estelrich demanà consell a Lluís Segalà, en aquell moment catedràtic a la Universitat de Barcelona, i es mostrà en desacord en aquest equilibri:

Tampoc me sembla admissible que una traducció hagi d'ésser un terme mig entre la literal i la literària, talment com si aquestes dues modalitats s'exclouessin recíprocament. Una traducció literal no vol dir el mot per mot, que moltes vegades fóra impossible o infidel [...]. La traducció literal vol dir, doncs, que se'ns doni el sentit sense ampliacions ni amputacions, en el mateix sentit de l'autor, amb una interpretació ajustada i respectuosa com si aquell text fos una revelació divina i la seva alteració el més horrible sacrilegi. Feta així, la traducció literal no solament no defuig el caràcter literari, sinó que fins i tot el pressuposa.¹⁴

Finalment, Estelrich va proposar respectar l'estil de l'autor i recomanava que es consultessin traduccions alemanyes, angleses o italianes en cas de dubte i aconsellava no recórrer a les franceses, perquè, en tractar-se d'una llengua propera, es podrien produir calcs.

Resultat

L'elevada qualitat de les traduccions va contribuir decisivament a l'evolució i l'establiment del català com a llengua literària.

¹⁴ SEGALÀ, Lluís. *Breus observacions sobre el projecte d'una col·lecció d'autors grecs i llatins dirigida per D. Joan Estelrich*, en FRANQUESA, Montserrat. *La Fundació Bernat Metge, una obra de país (1923-1938)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2013.

El primer volum publicat va ser *De la natura*, de Lucreci, traduït per Joaquim Balcells l'any 1923. Aquell mateix any va sortir al mercat l'obra per subscripció: la major part dels abonats eren de Barcelona i de les capitals de més creixement demogràfic: Terrassa, Sabadell, Manresa, Figueres, Reus i Tarragona. També hi havia la possibilitat d'enviar exemplars a l'estranger i això contribuï al prestigi internacional de la col·lecció.

Amb el temps, alguns subscriptors es van donar de baixa per diversos motius. Alguns de freqüents durant la Guerra Civil eren baixa per assassinat o baixa per desaparició. Tot i la fatalitat de la guerra, la manca de col·laboradors en certs moments i les dificultats per tirar endavant aquesta empresa, la Fundació va resistir. Amb el franquisme, la tasca lingüística d'aquesta institució va deixar de ser normalització i es va convertir en tasca de supervivència.

La Fundació Bernat Metge és un dels projectes editorials catalans de més abast de tots els temps. Va ser possible gràcies al capital privat de Francesc Cambó i resultà ser un dels esforços més grans, i sense precedents, per a la cultura del país.

2.3. Shakespeare

Introducció

Shakespeare és, sense cap mena de dubte, el clàssic modern més universal, més carismàtic i més popular. Però si és així, en part, és gràcies a tots els traductors que han fet accessibles les seves obres a tot el món. També cal remarcar que, en tractar-se d'una producció que pertany al gènere dramàtic, ha facilitat la seva difusió, ja que llegir un llibre de Shakespeare requereix concentració i temps, però presenciar una obra de teatre és més senzill.

En els segles XVI i XVII no existien els impressionants decorats que hi ha avui dia a les obres de teatre, els actors s'aprenien textos quasi sense acotacions i recolzaven tot el pes de l'actuació només en el llenguatge verbal: l'expressió i la musicalitat de les paraules. Per aquest motiu, un llenguatge de "qualitat" i la creació verbal de paisatges era d'allò més necessari i quasi obligatori.

Malgrat el pas del temps, les obres de William Shakespeare han sobreviscut fins a l'actualitat i sempre han aconseguit emocionar el públic. El fet de connectar amb la sensibilitat i la vida diària de les persones ha fet que les obres perduessin fins l'actualitat i que aquest dramaturg anglès sempre hagi estat un dels favorits entre els escriptors catalans. Qualsevol gran clàssic és complicat a l'hora de traduir-lo, i William Shakespeare no és pas una excepció. No va ser fins a finals del segle XIX que els traductors catalans van començar a fer-ho i es van haver d'enfrontar amb nombroses dificultats.

Mètodes i dificultats de traducció

La principal dificultat a l'hora de traduir Shakespeare és la manera de tractar el llenguatge. Durant anys, molts han estat els traductors han afirmat que s'havia de respectar el llenguatge literari d'aquest autor anglès, tot i que es tractés d'un anglès antic. D'altres, com la traductòloga Susan Bassnet, han defensat la necessitat de llimar els aspectes més arcaics de la seva llengua, ja que és primordial tenir en compte la intencionalitat de les obres, la qual és ser representada, oralment, en escenaris.

Ser fidel a l'autor és un aspecte primordial, però això no significa ni que s'hagi d'utilitzar un llenguatge arcaïtzant ni que la subjecció a la literalitat de la paraula sigui favorable. De fet, una traducció totalment literal de Shakespeare resulta una forma de traïció al seu objectiu principal, que és aconseguir connectar amb el públic.

El seu teatre es compon de vers i prosa. Es caracteritza per l'ús del vers blanc i el pentàmetre iàmbic sense rima i, gràcies a aquest recurs, la lectura de les seves obres és fluida. És per això que hi ha traductors que respecten molt aquest mecanisme de Shakespeare, com és el cas de Joan Sellent.

Però això no significa que a l'hora de traslladar-lo a una altra llengua s'hagi d'utilitzar exactament aquest tipus de vers. El que aconsellen, i de fet practiquen, molts traductors és buscar criteris de versificació semblants als que utilitza l'escriptor anglès.

Una altra dificultat amb la que s'enfronta el traductor és la presència de paraules monosíl·labes de l'anglès, ja que en català no abunden tant aquest tipus de mots. Els joc de paraules i les ambigüitats semàntiques també són

característiques indubtables i molt freqüents de les obres i, per això, sovint és necessari fer una simplificació dels enunciats. A vegades, però, no és possible respectar el missatge i la forma mètrica i, en aquests casos, el traductor ha de decidir què prioritzar.

Per últim, Shakespeare sol combinar en una mateixa obra els tons més lírics i literaris amb fragments escrits en prosa que recorren a l'humor i al llenguatge col·loquial. El traductor ha d'anar en compte a l'hora de decidir com traduir aquests canvis de registres, ja que la grandesa de les obres del dramaturg també en depèn i, a més, augmenten l'interès en les seves obres, reflecteixen la complexitat de l'ésser humà i fan que siguin més properes per a l'espectador actual.

Tot i tractar-se d'un gran repte, els professionals de la llengua catalana sempre han afirmat que el català és la llengua neollatina que s'adapta més bé a l'anglès de Shakespeare. Així ho argumentava Josep M. de Sagarra:

Els traductors en llengües neollatines (castellans, italians, francesos) han topat davant l'obra de Shakespeare amb dificultats filològiques de vegades sense solució; perquè el vocabulari de Shakespeare, el més ric, el més quantiós i el més desconcertant de tots els escriptors occidentals, ultrapassa les possibilitats d'unes llengües avui controlades per les duanes acadèmiques, i que no poden manejar-se amb aquella anàrquica llibertat i amb aquella desbordant inventiva patrimoni de Shakespeare, que feia el que li donava la gana amb el seu llenguatge d'al·luvió, i de mots importants de la quinta força, per a ús de pirates, pagesos i aristòcrates, que permetia tota mena d'excentrismes i era el contrari del llenguatge de la prudència i de la mediocritat.

La nostra llengua s'adapta millor que cap altra neollatina, a les tendreses, a les ferocitats i a l'exuberància de l'anglès de Shakespeare. Comparant el treball de Josep M. de Segarra amb versions franceses i amb el que s'havia fet en castellà, veia clarament que era molt més factible traduir un vers blanc de Shakespeare dins un vers blanc català que no pas en qualsevol altra llengua parenta del català. Les millors traduccions franceses, espanyoles i italianes de darrera hora són gairebé totes en prosa. [...] ¹⁵

¹⁵ BACARDÍ, Montserrat; FONTCUBERTA I GEL, Joan; PARCERISAS, Francesc. *Op. Cit.*, p.171.

Traduccions

Com hem vist anteriorment, al segle XIX tenen lloc els primer intents de traducció, encara fragmentaris, de Shakespeare al català. L'any 1879 Víctor Balaguer va publicar l'adaptació de *Romeo i Julieta* al drama *Les esposalles de la morta* i el 1898 Artur Masriera va fer una versió de *Hamlet*.

A principis del segle XX, "La Biblioteca Popular de l'Avenç" va incorporar un total de vint obres teatrals d'autors estrangers considerats clàssics i de màxima actualitat. N'hi va haver tres de preferents: Shakespeare, Ibsen i Wagner. Shakespeare ja havia estat traduït l'últim terç del segle XIX, però entre 1907 i 1910 van aparèixer disset volums de la "Biblioteca Popular dels Grans Mestres", traduïts, entre d'altres, per Josep Carner: *A Midsummer Night's Dream (El somni d'una nit d'estiu, 1908)*, *The merry Wives of Windsor (Les alegres comares de Windsor, 1909)* i *The Tempest (La tempesta 1910)*. Cebrià Montoliu va publicar *Macbeth* el 1907 i Magí Morera i Galícia en va traduir diverses obres teatrals entre 1918 i 1926.

De la gran quantitat de traduccions al català de Shakespeare, n'hi va haver algunes que van destacar especialment pels mètodes emprats. La versió que Anfòs Par va fer de *King Lear* l'any 1912 n'és una.

Anfòs Par va recórrer a la llengua medieval forçant el català de la traducció, va introduir molts arcaïsmes no tan sols lèxics, sinó també morfològics i morfosintàctics, i va restringir, necessàriament, el públic, ja que era difícil per a un lector poder entendre Shakespeare amb un llenguatge tan arcaic.

Aquest traductor compartia alguns plantejaments de base amb Pompeu Fabra, que el 1918 va escriure:

És incontestable que havíem d'anar a un acostament del català modern al català medieval, calia anar reprenent els mots perduts, les construccions oblidades.

És clar que això s'havia de fer amb un gran seny, gradualment, evitant tot encarcament de la llengua, no assajant nous arcaïsmes fins que els anteriors haguessin estat assimilats, reincorporats de nou a la llengua medieval, sinó formar la llengua moderna que fóra sortida de la nostra llengua antiga sense els llargs segles de decadència literària i de supeditació a una llengua forastera.

Par estava convençut que per a traduir l'anglès de Shakespeare calia fer servir una llengua catalana antiga. Tot i tractar-se de períodes d'una cronologia molt diferent, va concebre els "períodes similars" en termes qualitius més que cronològics perquè encarnaven el cim lingüístic de la literatura.

Justificà aquest criteri amb quatre raons:

- 1) Raons històriques: estava convençut que hi havia una manca de vocabulari literari modern.
- 2) Raons històriques: considerava que el català de l'època estava "infestat" de castellanismes i volia utilitzar un català "pur".
- 3) Raons de paral·lelisme lingüístic: volia equiparar l'anglès renaixentista de Shakespeare (s. XVI-XVII) amb el català medieval de Ramon Llull, Bernat Metge i Joanot Martorell (s. XIII-XV).
- 4) Raons d'adequació: concebia la traducció per ser llegida, no per ser representada en un escenari. Per això és plena de notes a peu de pàgina.

Fent ús d'aquest llenguatge arcaic per tal d'evitar castellanismes, Par, sense adonar-se'n, va caure justament en les interferències que volia evitar. Així, per exemple, va utilitzar "la costum" en femení, quan Bernat Metge usa "bons costums", en masculí.

Respecte a la fidelitat semàntica, segurament la traducció de Par ho és molt més que no pas la traducció de Carner d'*A Midsummer Night's Dream*, però pel que fa al model de la llengua, és força discutible que s'hi assembli, per tres motius:

1. A diferència de Shakespeare, Par no diferencia entre vers i prosa, ja que ho tradueix tot en prosa.
2. La concepció de l'oralitat de Par és molt diferent de la concepció de Shakespeare: el traductor va fer la seva versió amb la intenció de ser llegida i no representada.
3. Shakespeare rarament incorporava arcaïsmes, mentre que Par els utilitza amb abundància.
4. Així doncs, la traducció de Par es considera un intent fallit. En paraules de Riba es tracta d'un

intent desesperat de conservar un model de llengua que per a molts intel·lectuals, especialment per a aquells que es mouen en el cercle del IEC, ha quedat totalment desfasat i no serveix per a la construcció d'una llengua moderna, nacional i útil per a tots els usos.¹⁶

Conclusió

Si bé la traducció de grans clàssics sempre comporta dificultats i, sovint, crítiques per part del públic o de professionals de la llengua, si no fos per aquests valerosos traductors que s'esforcen a traslladar aquestes obres, molts clàssics no haurien perdurat fins a l'actualitat. En el cas de Shakespeare, hem pogut observar que es tracta d'un dramaturg que atribueix gran importància tant a la forma com al fons, i, per tant, és un autor complicat de traduir. Gràcies a aquesta seva complexitat, aconsegueix fascinar al públic i s'ha convertit en un dels clàssics més famosos de tots els temps.

¹⁶ DÍDAC, Pujol; ORTÍN, Marcel. *Llengua literària i traducció (1890-1939)*. Lleida: Punctum & Trilcat, 2009, p. 99.

3. Traductors

Traduir és un ofici dur. No només per la dificultat que suposa, sinó també per la lentitud amb la qual s'avança. Cada llengua és un sistema únic i representa una concepció peculiar del món. Per això, l'enginy, la paciència i saber escollir l'opció adequada en cada moment és fonamental. L'autor de l'obra té una àmplia llibertat de moviments, però el traductor, no. Traduir és triar.

Aquell que tradueixi ha de ser capaç de connectar amb el món i el temps de l'escriptor, d'anar més enllà de la llengua i aprofundir en les idees que s'han volgut expressar. Ara bé, en el cas de la poesia, per exemple, les paraules no solament signifiquen; també sonen. I sonen gràcies a l'estructura i els mecanismes formals amb què s'han escrit, els quals s'han de tenir en compte a l'hora de traduir.

Al llarg de la història s'ha discutit sobre les diverses classes de traducció, la "literal", la "lliure" etc. Antoni Seva, per exemple, està convençut que, de classes de traducció, només n'hi ha una: la traducció fidel. Es tracta d'una traducció que contempla tant el contingut com l'estil: que no plasma només "què" diu l'original, sinó també "com" ho diu. El lingüista Eugenio Coseriu l'any 1976 va destacar que

no es tradueixen els "significats" (els continguts de llengua com a tals)...; només es tradueixen textos, i els textos no s'elaboren sols amb mitjans lingüístics, sinó també— i en mesura diversa segons els casos— amb l'ajuda de mitjans extralingüístics.¹⁷

L'activitat traductora presenta nombroses dificultats que, afortunadament, se salven, més o menys, amb l'ajuda de mecanismes compensatoris que el traductor pot enginyar: de la riquesa imaginativa, de l'afany i de la gràcia que hi posi dependrà la qualitat final de l'obra.

Una bona traducció arribar a adquirir valor en si mateixa fins i tot independentment de l'original: no la menysprea, sinó que l'admira més, qui sap

¹⁷COSERIU, Eugenio. *El hombre y su lenguaje*. En BACARDÍ, Montserrat; FONTCUBERTA I GEL, Joan; PARCERISAS, Francesc. *Cent anys de traducció al català (1891-1990)*. Vic: Eumo, 1998, p. 219.

apreciar també els valors de l'original i pot mesurar-ne amb més exactitud les dificultats.

3.1 Problemes i dificultats

Les reflexions sobre l'activitat traductora han estat més aviat escasses fins no fa gaire, malgrat tractar-se d'un ofici que s'ha donat en totes les civilitzacions des del moment en què una comunitat lingüística ha començat a escriure. Tot i així, alguns professionals han parlat sobre les dificultats i els paranys constants amb què es troba el traductor.

L'any 1945 E.A. Nida va resumir les dificultats de la traducció en cinc grans blocs:¹⁸

a) **Dificultats relacionades amb l'ecologia**, és a dir, amb les diferències de clima, de geografia, de vegetació, etc. Per exemple, és difícil traduir la noció "riu" en una llengua d'un país sense rius.

b) **Dificultats relacionades amb la cultura material**, és a dir, quan els conreus, les indústries, les edificacions, etc., són diferents. La civilització moderna ha atenuat aquestes dificultats, per exemple, entre les llengües europees, als països de les quals s'ha difós una mateixa cultura material. De tota manera, les diferències entre el món rural i el món urbà subsisteixen. I en el cas català, expressions com "mala peça al teler" o "posar fil a l'agulla", totes relacionades amb l'antiga indústria tèxtil de Catalunya, resulten un entrebanc seriós a l'hora de traduir-les.

c) **Dificultats relacionades amb la cultura social**, és a dir, les diferències en les designacions de parentiu, en l'organització social, en les formes de vida, etc. Per exemple, és difícil traduir "gent del poble" en una llengua que no correspongui a la mateixa estructura de classes socials.

d) **Dificultats relacionades amb la cultura ideològica**, és a dir, principalment les diferències de religió, però també sobre altres aspectes

¹⁸ NIDA, E. A. «Lingüistics and Ethnology in Translation Problems». En BACARDÍ, Montserrat; FONTCUBERTA I GEL, Joan; PARCERISAS, Francesc. *Cent anys de traducció al català (1891-1990)*. Vic: Eumo, 1998, 194-208.

ideològics. Les nocions de “Déu” o “àngel” habituals en les llengües de poble cristians són difícils de traduir en llengües d’altres religions.

e) **Dificultats relacionades amb la cultura lingüística**, és a dir, aquelles relacionades amb l’estil i les estructures pròpies d’una llengua. Tot i que una mateixa experiència és classificada diferentment, no implica que les equivalències siguin impossibles.

Després d’haver detallat les diferents categories de dificultats que entrebanquen la traducció, podem sintetitzar-les en el dilema que planteja Coseriu: hi ha casos en què la designació i el sentit no poden traduir-se perquè la correspondència que hi ha en la llengua de pertinença no es produeix en la llengua d’arribada.

Un altre aspecte interessant és el que postula Demetrio Copceag sobre l’existència d’unes “designacions imaginàries” quan el text no permet delimitar clarament el contingut. Per exemple, la frase catalana “la causa del retard va ser un rellotge que no funcionava bé”, si no és aclarida pel context, pot donar lloc a una “designació imaginària” quan la traduïm al francès o a l’anglès. Aquestes llengües distingeixen entre rellotge de polsera i rellotge de paret, per la qual cosa, si el text no és més explícit o no conté altres referències aclaridores, el traductor haurà d’optar per una “designació imaginària” i triar l’objecte a què amb més probabilitat pugui referir-se la llengua de pertinença.

Però els problemes no seran els mateixos si es tradueix d’una llengua romànica com la francesa, o d’una altra llengua com l’anglesa al català. Des del francès serà, en general, més factible traslladar les formes de procedència. Pel que fa a l’anglès, serà més difícil.

Sobre la traducció de poesia, la traducció en prosa és la més exacta, i així com anem complicant la forma poètica, més ens haurem d’apartar del poema tal com el deixà l’autor. Idealment caldria que el traductor fos poeta a fi de no modificar gaire l’expressió del poeta traduït. D’altres vegades caldrà prescindir de la rima i, fins i tot, canviar el tipus de versos, per tal d’aproximar-se al sentit. No tots els poemes comporten els mateixos obstacles per a la traducció.

De fet, la traducció literària és una activitat lingüística en doble línia: aprofundir en el text original i traslladar-lo a una altra llengua. El problema més

estès a l'hora de traduir textos literaris és el de la fidelitat. Fins a quin punt ha de ser fidel una traducció?

F. Schleiermacher assenyala:

el traductor o bé procura interferir al mínim possible en l'autor, i fa que el lector s'hi hagi d'acostar: o bé procura interferir al mínim possible en el lector, i acosta l'autor a aquest.¹⁹

Explicat amb altres paraules, en el primer cas es tractaria d'una traducció "fidel", i el segon resultaria una traducció "lliure".

Schleiermacher no va ser l'únic que va parlar sobre la fidelitat a l'hora de traduir. Cent anys més tard, Walter Benjamin apostava clarament per aquest tipus de traducció:

la vera traducció és transparent, no fa ombra ni cobreix l'original, ans ens deixa caure tant més plenament damunt l'original, reforçada pel seu propi mitjà, la llum de la llengua pura.²⁰

Si relacionéssim les modalitats de traducció de Schleiermacher amb les de Benjamin, la fidel o literal seria la traducció transparent i la traducció lliure es podria denominar traducció translúcida. Les dues modalitats són legítimes i, el traductor, segons la finalitat que persegueixi, es pot decantar per l'una o per l'altra. Tot i així, el traductor no s'ha de limitar a triar un dels dos models, sinó que cal admetre una àmplia gradació, perquè no existeix un ideal de traducció únic i universalment vàlid.

En el cas de les llengües més allunyades deixen poc marge d'elecció: la transparència és més difícil perquè el "mirall" queda més lluny, més separat del text que es pretén de "reflectir".

En el cas del català al segle XX, en trobar-se en una situació poc definida sobre quin era el català estàndard i per les dificultats que això

¹⁹ Citat per COSERIU. *Op. cit.*, p. 217 i 237.

²⁰ BENJAMIN, Walter. *Art i literatura*, en BACARDÍ, Montserrat; FONTCUBERTA I GEL, Joan; PARCERISAS, Francesc. *Cent anys de traducció al català (1891-1990)*. Vic: Eumo, 1998.

comportava per al llenguatge literari, la traducció en una llengua amb tants aspectes conflictius presentava una quantitat important de dificultats.

3.2 Mecanismes

En primer lloc, el traductor no hauria de lliurar el seu treball sense repassar-lo, llegir-lo almenys una vegada, ja que una bona lectura li pot estalviar una bona quantitat de descrèdit.

En relació al coneixement dels dos idiomes, el traductor ha de conèixer profundament la llengua d'arribada i l'ha de tenir tan lligada al seu pensament que reaccioni automàticament.

Així, el bon traductor no ha de tenir els mateixos coneixements dels dos idiomes: això voldria dir que és deficient en tots dos. L'un l'ha d'entendre perfectament i l'altre l'ha de controlar fins al punt que s'hi pugui expressar amb naturalitat. Per exemple, en una traducció de l'anglès apareixia un personatge amb el nom de "capità Redmon", sempre sense article. Tot i que en anglès la forma correcta sigui "Captain Redmon", en català, a no ser que es tracti d'un vocatiu, usualment cal fer ús de l'article "el", per tant, "el capità Redmon". Aquesta qüestió, un català la sabia, però potser un anglès que conegui el català, no.

Tot i que s'ha parlat molt de la literalitat i de la llibertat en la traducció, Cèsar August Jordana afirma:

De vegades una traducció (més aviat un trosset de traducció) pot ésser literal, i llavors és millor que ho sigui. Però en la major part dels casos, perquè la traducció ho sigui de veres, no es pot conservar la literalitat. Llavors, naturalment, la traducció no ha d'ésser literal.²¹

Hi ha una infinitat de casos en què l'allunyament de la literalitat és obligat per a una traducció cenyida. Això s'esdevé especialment en la traducció de refranys, idiotismes i frases fetes, que resulten impossibles de traduir de manera literal. Per exemple, si volem traduir "ets un somiatruites" , direm "eres

²¹ BACARDÍ, Montserrat; FONTCUBERTA I GEL, Joan; PARCERISAS, Francesc. *Op. cit.*, p. 123.

un soñador”. La traducció literal “eres un sueñatortillas” no vol dir res en castellà i no funcionaria.

El mateix passa amb la traducció d'un proverbi, la qual ha de ser naturalment a base d'un altre proverbi, no una traducció mot a mot. Pot ser que alguna vegada ens convingui la literalitat per a reproduir una impressió d'exotisme, per a respectar els girs lingüístics aliens i per a donar el que s'anomena “gust local”.

En la traducció d'una obra literària hem de tenir en compte tres aspectes:

1. La llengua en què és escrita i en el seu entorn cultural.
2. L'estil de l'autor, la tensió i recreació a què sotmet la llengua des de la pròpia personalitat
3. L'ús dels recursos i de les elaboracions que la llengua comuna ja té, i que se'ns suggereixen conscientment o no en l'obra literària concreta i li donen una major amplitud.

En qualsevol obra literària d'una certa complexitat, el traductor haurà d'identificar multitud d'al·lusions, de frases fetes, de citacions, de jocs i cançons que són presents i no sempre evidents a l'obra. És feina del traductor investigar d'on procedeixen les al·lusions, sobretot les no marcades, localitzar-les i reexpressar-les en la llengua de traducció amb la mateixa eficàcia.

Tornant al concepte de transparència de Benjamin, des del punt de vista de l'activitat traductora, aquesta és sempre preferible, i el bon traductor sap trobar l'equilibri necessari entre els imperatius de la transparència i els imperatius de l'expressivitat de la llengua d'arribada.

4. La llengua

4.1 *El tombant de segle*

El català no es considerava una llengua consolidada l'any 1890. L'ortografia i la gramàtica encara no estaven resoltes, malgrat la diversitat de gramàtiques, ortografies i diccionaris que havien estat publicats, pel fet que es tractaven d'obres parcials, incompletes i que, a vegades, aportaven més confusió que no altra cosa. En general, existia un gran afany d'una reforma ortogràfica, ja que la regularització normativa havia quedat desatesa amb el pas del temps. El català es trobava en una situació en què necessitava construir uns fonaments fermes. També havia patit repressió en l'àmbit de l'ús. Antoni Bulbena i Tusell ho expressava així:

Així mateix és de advertir la falta o sobres de accents i apòstrofes que alguns notaran en aquest assaig de traducció; i puix no havent-se resolt ara per ara, a satisfacció nostra, la qüestió gramatical ni ortogràfica de la llengua. [...]

Ara, en quan a les varietats lingüístiques que conscient o inconscientment s'hi han estampades direm que si bé passen de una dotzena les gramàtiques i ortografies soltes que han vist la llum, i que tenim altres tants diccionaris catalans, o que ho volen ésser també és molta veritat que aquelles per deficientes i aquests per incomplets, incorrectes i castellanisats, han perdut des de llur aparició tot prestigi, no havent fet sinó aportar major confusió dins lo camp de la literatura catalana.

A despit d'això, és innegable que mentre la qüestió literària tota via està prou endarrerida, ha anat fent son camí l'esperit regionalista, havent produït de trenta anys ençà un gúmol de obres catalanes, sobretot de versos ont s'hi transparenta prou encès lo caliu que per sort encara reposa dins lo pit de alguns bons patricis.²²

Una de les estratègies per a donar una empenta al ressorgiment del català era la traducció de les obres estrangeres. D'aquesta manera el català podria nodrir-se de la literatura d'altres cultures i descobrir riqueses de la mateixa llengua ja oblidades per molts.

Joan Maragall era un dels partidaris de posar en pràctica aquest sistema per tal de brindar al català la força que necessitava:

²² BACARDÍ, Montserrat; FONTCUBERTA I GEL, Joan; PARCERISAS, Francesc. *Op. Cit.*, p. 19.

I una llengua que, tenint prou força assimiladora, se troba en les condicions que avui se troba la catalana, jo crec que també es pot aprofitar molt d'un altre element de conreu que és la traducció de les grans obres literàries estrangeres. El treball de traducció [...] suggereix formes noves; fa descobrir riqueses de l'idioma desconegudes, li dóna tremp i flexibilitat, el dignifica per l'altura de lo traduït, i en gran part li supleix la falta d'una tradició literària pròpia i seguida. De més a més, el posa en contacte amb l'esperit humà universal i li fa seguir de la marxa amb ell.²³

4.2 Fins al 1939

L'afany de millorar la riquesa lingüística del català mitjançant la traducció de literatura estrangera no va amainar des de finals del segle XIX. El traductor es considerava una figura essencial a l'hora de fixar i perfeccionar la llengua. L'any 1908 Manuel de Montoliu manifestava la necessitat de traduir:

Doncs bé; així com la literatura en general ens ofereix un suplement molt important de l'esperència de la llengua parlada, així mateix la traducció d'una literatura estrangera ens ofereix un altre suplement, un altre engrandiment del camp de l'esperència de la llengua literària indígena. En altres paraules: El camp de l'observació i de l'esperència de la llengua comença per la parlada, la viva, la corrent; se continua i s'amplia en la literatura, i en la llengua escrita; i es continua i amplia un cop més en la literatura estrangera traduïda a la llengua pròpia.

No hi ha cap medi de tan gran eficàcia i de tan immediata aplicació com el que ofereixen les traduccions. Aquestes vénen a ser com gentil volada de coloms missatgers que s'escampen per tots els àmbits de la nostra terra, anant a portar noves de terres llunyanes, i recordant-nos a tots contínuament que no hi som sols al món, que estem envoltats de milers d'ànimes que pensen i senten com mai hauríem pogut pensar i sentir nosaltres i qui ens ofereixen ab llur pensa i llur sentiment una riquesa espiritual abans desconeguda. Aquesta és l'obra del traductor, ell treballa en aquest comerç intel·lectual del tot el món: multiplica els canvis i és en resum un dels més nobles educadors del seu poble.²⁴

En aquesta època ja existia la Biblioteca Popular de L'Avenç, fet que va provocar una gran millora en l'ús de la llengua escrita, però aquesta continuava

²³ *Ibidem*, p. 37-38.

²⁴ *Ibidem*, p. 37-38.

sent «antiquada» i insegura. Necessitava modernitzar-se, adaptar-se a l'actualitat i ampliar el ventall lèxic. El traductor era la figura idònia per a fer-ho, l'encarregat de proporcionar un aire fresc, i a la vegada uniforme i estandarditzat, al català.

La forma més convenient i més urgent sobretot de les traduccions que a Catalunya se facin és la de les Biblioteques populars i econòmiques. Ne tenim una bella mostra en la “Biblioteca popular de l’Avenç” qui ofereix de temps en temps a totes les intel·ligències els enèrgics estimulants continguts en totes les literatures fortes del passat i del present. Encoratgem, doncs, l’obra d’aquestes Biblioteques.

[...]

Aquest exactament és l’estat actual de la llengua catalana. Ab les seves qualitats atrofiades, se troba, al despertar del seu son secular, si no impotent, almenys insegura i feble per a aplicar la seva potencialitat a les exigències noves que l’imposa la vida del modern pensament.

[...]

Traduïm, traduïm sense descans; encarnem en la nostra llengua les infinites modalitats del pensament modern: fem d’ella un prisma qui reflexi en el nostre poble ab tots els seus mastisos la llum esplendorosa de l’actual civilització. I animi’ns la convicció de que la nostra llengua guanyarà en flexibilitat, riquesa, elegància i força d’expressió ab aquesta contínua gimnàsia a què l’obliga la tasca del traductor.²⁵

Manuel de Montoliu no era l’únic que expressava el seu punt de vista sobre la situació del català. Al llarg del segle XX van sortir a llum diverses opinions i crítiques de diversos traductors que compartien l’entusiasme d’enaltir i reformar la llengua pròpia:

Llegiu-lo també ab una engruna d’indulgència per qui ha degut girar al Català un escrit ple de modismes, de sentències, d’afirmacions que fa temps havien caigut en desús en la nostra llengua catalana desavesada de mitologies, de filosofies i teologies...

Llegiu-lo considerant que brunyir i replolir certes pedretes, donar llum a certes gemmes, fer reviure certes maneres verbals per a què tornin a ser d’un ús corrent, donar una traducció que sia fidel i al mateix temps una cosa llegible, és potser feina laudable.²⁶

²⁵ *Ibidem*, p. 42-43.

²⁶ *Ibidem*, p. 58.

Eugeni Ors també es va posicionar a favor d'aquesta labor i el 1911 va afirmar que la llengua havia experimentat una millora. Estava convençut que, en part, havia estat gràcies a la creació de la Biblioteca de Autores Griegos y Latinos pel fet que, tot i tractar-se d'una col·lecció espanyola, també publicava traduccions en diferents llengües de la Península Ibèrica, entre les quals hi havia el català.

Fins no fa gaire, la feina de traducció de les grans obres literàries estrangeres se feia a Catalunya atzarosa, sovint mediocre, a voltes deshonestament.

Ara, en canvi, les traduccions al català s'organitzen en vastes obres, serioses i imperials.

[...] Ara traduïm volent incorporar el món de la Cultura a la nostra petita cultura. I sabent que aquest és el millor camí per a incorporar aviat la nostra petita cultura a la Cultura del món.

La "Biblioteca de autores griegos y latinos" que dirigeixen els doctors Segalà i Parpal, professors noucentistes. Vasta obra colectiva, admirable assaig d'una d'aquestes fecundes col·laboracions de mestres i deixebles, que tant sovintegen arreu ont se fa ciència, com escassegen poc al nostre país, la "Biblioteca", on mai manca per a cada text una versió catalana, serà un monument que honorarà la nostra generació i testimoniarà davant l'avenir la essencial serietat dels moments d'avui.²⁷

El 1922 es va fundar la Fundació Bernat Metge, fet que va suposar una gran empenta per a la cultura catalana. Malgrat que en un principi va trobar força dificultats, gràcies a aquesta fundació es van publicar moltes traduccions i es va poder fer ús de la llengua catalana com a vehicle per a difondre l'alta cultura. La Fundació va aportar normes i eines que van resultar essencials per a l'evolució del català.

Ara la "FUNDACIÓ BERNAT METGE" comença per a donar a l'empresa unes Normes, un mètode, una disciplina, un sentit estructural de totalitat, perquè sols així el nostre esforç resultarà ben compensat i podrà influir en què el nostre Ressorgiment nacional esdevingui verament clàssic.

Comencem per editar i traduir els grans autors; aquí ja se'ns presentarà ocasió d'exercir les qualitats pròpies del geni català, el seny la claretat, la contundència i l'ironia.

²⁷ *Ibidem*, p. 61.

El món cerca la pau fugitiva, després de l'horror de la Gran Guerra. El nostre poble es troba ja madur en l'ideal nacionalista.

Quan Catalunya s'alça de bell nou, tornen també els catalans a l'amor de les llengües i les lletres antigues. [...] Sobretot, de principis de segle ençà, comencen els grans autors d'ésser divulgats honestament entre nosaltres, ja sense intermediaris.²⁸

Com que encara no estava normativitzat del tot, l'any 1922 el català era una llengua flexible i que permetia moltes combinacions. En certs casos es considerava un avantatge, però per a molts traductors i escriptors no deixava de ser un gran inconvenient, ja que significava que no hi havia una sintaxi estandarditzada i la literatura era poc uniforme i variada.

Per sort, el català d'avui permet les més diverses acomodacions. És, com la llengua dels poetes grecs, un llenguatge a voltes altívol i a voltes familiar, rublert d'imatges, desdenyós de la sintaxi rígida, ric en neologismes ardots i en impropietats utilíssimes.

El traductor gaudeix, doncs, emprant una llengua com la nostra, no cristal·litzada encara, d'una llibertat de moviments que no tindria en cap dels altres idiomes cultes. Aquesta major llibertat vol dir, però, major responsabilitat.²⁹

Amb tot, les bones traduccions no sols donen una idea exacta del contingut dels originals en prosa, sinó que arriben moltes vegades a salvar-ne finors d'estil i delicadeses de forma. El català en aquest punt té damunt la majoria d'idiomes l'avantatge de la seva plasticitat juvenívola.³⁰

Fins a l'any 1938 s'havien fet força traduccions i la llengua es trobava en una època de producció contínua. La creació de l'Editorial Catalana, la Biblioteca Literària i l'Enciclopèdia Catalana van marcar un abans i un després. Carles Riba i Josep Carner van ser dos traductors de màxima importància.

Un exercici saludable per als qui creuen, o pretenen de fer-nos creure, que la cultura catalana és un camp clos, seria de dreçar el catàleg de les bones traduccions que s'han fet al català. Fins així generosament limitada, la llista mostraria en la novella, i encara delicada, cultura catalana un desig d'enriquir-se mirant enfora i portant endins, que altres cultures plenes d'orgull podrien envejar-li.

²⁸ *Ibidem*, p. 82-84.

²⁹ *Ibidem*, p. 91.

³⁰ *Ibidem*, p. 114.

Després vingué el contacte amb la Col·lecció Popular de l'Avenç, que fou el contacte amb Ibsen (aquells ombrívols *Espectres*) i amb Björnsterne Björson (aquella clara *Synnöva Solbakken*). I després s'inicia l'Edat d'or de les nostres traduccions amb la fundació de l'Editorial Catalana. [...] La seva importància en el ram de les traduccions prové simplement del fet que va trobar-se entre mans de dos treballadors necessitats, i aquests dos treballadors resultaven ésser dos literats professionals dels més intel·ligents a Catalunya. La Biblioteca Literària i l'Enciclopèdia Catalana d'aquesta editorial semblaven comptar amb un cos molt nodrit de traductors: en realitat —i sortosament— era gairebé tot format per Carles Riba i Josep Carner, que actuaven en llur nom propi o rera algun de llurs innumbrables pseudònims.³¹

Al llarg dels anys, es van anar creant editorials que van promoure la producció de traduccions en català. Els traductors i editors compartien anheli: enriquir la llengua i divulgar la cultura catalana mitjançant obres literàries.

Acostant als temps actuals aquest esguard enrera, hom veu com s'eixampla el camp cobert per les nostres traduccions: la Fundació Bernat Metge, les Edicions Proa, l'Editorial Barcino sistematitzen la tasca de les aportacions literàries i de l'aprofitament dels nostres talents traductors. I en arribar al punt en què dificultats d'ordre purament material —com ara la mancança de paper— semblen congelar, o almenys embalbir, les editorials importants, no manquen tanmateix col·leccions on la vocació del traductor pot esmerçar-se.³²

4.3 El silenci imposat per la dictadura (1939-1962)

Després de tres anys de guerra, la cultura catalana va patir un trencament provocat per la victòria de tropes franquistes. El nou govern va dictar un seguit de disposicions que anorreaven qualsevol manifestació de catalanitat: llibres, tradicions, premsa, teatre... El català es va convertir en una llengua prohibida.

El règim va destruir milers de llibres de fons editorials (com l'editorial Proa), va requisar llibres de les biblioteques públiques i va encendre fogueres als carrers de biblioteques particulars (com la de Pompeu Fabra, situada a Badalona). També va instaurar una doble censura: ideològica, com també

³¹ *Ibidem*, p. 117.

³² *Ibidem*, p. 118.

patien els escrits en castellà, i idiomàtica «regional». Des de 1938, dins la «zona nacional», qualsevol escrit imprès havia de passar el tràmit de la censura prèvia, fet que suposava que «la difusión cultural se veía sujeta a una especie de estado de excepción permanente».³³

Les directrius de la censura s'aplicaven al català amb severitat. Tant se valia el tipus d'obra, tot era desautoritzat, ja que «el régimen franquista no reconocía la existencia de una lengua y una literatura modernas en catalán, solo admitía el habla patrimonial y una literatura arqueológica».³⁴

Durant anys les traduccions també van ser víctimes de la repressió. Fins i tot la traducció al castellà es va qüestionar, per la premsa i per l'opinió pública. En l'apologia de la traducció, a *Bosquejo de una política del libro* (1944), Gustau Gili i Roig, argumentava que traduir es tractava d'una activitat

que algunos interpretan como desgana del lector español por lo español y que nosotros estimamos como un índice excelente de nuestra curiosidad colectiva y nuestro afán de superarnos importando lo mejor que intelectualmente produzcan los extranjeros.³⁵

La repressió que van patir les traduccions aquells primers anys de la dictadura en va deixar inèdites un nombre incalculable i en va silenciar moltes altres. Algunes, però, es van poder publicar amb la condició que se n'eliminés el nom del traductor o se'n deixés les inicials, ja que aquests eren considerats «rojos y desafectos».

El 1941, l'editorial Alpha va fer una sol·licitud per a publicar unes *Obras completas de Juan Luis Vives*, traduïdes per Joan Estelrich i Llorenç Riber, en 16 volums i amb les característiques següents: text llatí i acompanyat d'estudis preliminars i traducció castellana, amb un tiratge supletori amb una traducció en

³³ MORET, Xavier. *Tiempo de editores. Historia de la edición en España, 1939-1975*, en BACARDÍ, Montserrat. *La traducció catalana sota el franquisme*. Lleida: Punctum, 2012, p.13-14.

³⁴ Moreno Cantano, Antonio César. 2008. «La censura franquista y el libro catalán y vasco (1936-1975). La nueva España: "imperio del libro españolísimo"», en BACARDÍ, Montserrat. *La traducció catalana sota el franquisme*. Lleida: Punctum, 2012, p. 155.

³⁵ GILI ROIG, Gustavo. *Bosquejo de una política del libro*, en BACARDÍ, Montserrat. *La traducció catalana sota el franquisme*. Lleida: Punctum, 201, p. 38.

català. Aquest últim destinat només als subscriptors de la Fundació Bernat Metge. Tot i el fet que la versió catalana aparegués acompanyada del text original i de la traducció castellana i que, a més, tan sols s'adreçés als subscriptors de la Bernat Metge, el censor ho va tenir clar des d'un principi: només va autoritzar el text en llatí i la traducció castellana.

Aquesta persecució contínua de les traduccions, conduïa, en part, cap al camí de la clandestinitat. La forma més comuna per a sortejar-la, consistia a introduir peus d'impremta falsos: es canviava el nom de la ciutat i la data (de poc abans de la guerra) i es realitzaven tiratges reduïts.

A mitjan quaranta, van agafar una notable embranzida els llibres de bibliòfil, és a dir, llibres amb cobertes i paper de qualitat exquisita, sovint de mides grans i decorats amb dibuixos, de tiratges reduïts, i preus inassequibles. Però no es tractava de res més que una nova estratègia per a eludir les restriccions de la censura. Com que es donava per descomptat que podien arribar a pocs lectors, es consideraven «inofensius» i es toleraven sense gaires problemes. Les traduccions van refugiar-se en aquesta modalitat d'edició, com també ho van fer escriptors de renom i alhora traductors, que, després de la guerra o en tornar de l'exili, no podien desenvolupar cap activitat pública en llengua catalana.

Acabada la Segona Guerra Mundial, es va establir una certa permissió per a les obres anomenades de «creació literària», és a dir, tot allò que no estigués relacionat amb la política i la realitat de l'època. Al govern li interessava aparentar que Espanya era un país «lliure». Per això, la prohibició absoluta de publicar llibres en llengües que no fos l'espanyol podia ser contraproduent. Aquesta permissió va significar un gran canvi per al mercat editorial català.

La primera sèrie de llibres autoritzada va ser la col·lecció Les Illes d'Or, la qual, des del primer dia, va regularitzar els textos arcaics segons les normes de l'Institut d'Estudis Catalans.

El 1946 va aixecar-se el veto implacable de no autoritzar traduccions al català. Aquest fet va suposar un gran avenç per a la literatura catalana, però ben poc per a la traducció. I és que les traduccions aterrien els mateixos

censors. El règim les veia com una amenaça: qüestionaven i posaven en perill l'estabilitat.

El 1946 també es van reprendre les activitats de la Fundació Bíblica Catalana i de la Fundació Bernat Metge. En total, es passava dels 66 llibres publicats l'any 1945 als Països Catalans a 176 l'any 1946.

Malgrat la revifada, molts escriptors-traductors que havien publicat alguna cosa abans de la derrota republicana mai més no va tornar a traduir al català.

Fins al juliol de 1951 la censura de la traducció al català havia estat molt estricta. Aquell any, la creació d'un nou ministeri, anomenat d'Informació i Turisme, va significar el final d'una època de persecució de les traduccions catalanes i l'inici d'una altra de més permissiva, però sota una vigilància estricta. Tret dels clàssics antics i les reedicions, cada obra que volia sortir a llum era examinada fil per randa i jutjada de manera diferent, a vegades de manera imprevisible.

El 1962, data d'una certa regularització de l'edició corrent, es van publicar noves traduccions ja sense tants entrebancs.

En qualsevol cas, més enllà del seu caràcter simbòlic, la majoria d'aquests llibres quasi no van tenir impacte cultural. Francesc Parcerisas en defensà una excepció, una traducció emblemàtica de la bibliofília: «L'*Odissea* és la “condicionada excepció” i l'hem de considerar des d'aquest doble vessant: excepció i símbol, però també regla (norma, com indica el censor) de la repressió».³⁶

Una col·lecció destacable de la primera meitat de la dècada dels cinquanta fou Clàssics de Tots els Temps, traduïda per Josep M. De Sagarra, de l'editorial Alpha. Inaugurada l'any 1950 amb el primer volum de la *Divina Comèdia*, era una col·lecció dedicada als clàssics canònics i va publicar en edicions corrents algunes traduccions que havien aparegut en versió bibliòfil.

³⁶ PARCERISAS, Francesc. *Traducció, edició, ideologia. Aspectes sociològics de les traduccions de La Bíblia i de L'Odissea*. Vic: Eumo, 2009, p. 232.

*La major part de la informació d'aquest apartat s'ha extret de BACARDÍ, Montserrat. *La traducció catalana sota el franquisme*. Lleida: Punctum, 2012.

4.4 Els darrers trenta anys (1962-1990)

Canvis legals

El 18 de març de 1966 va quedar invalidada la llei de premsa i impremta anterior i es va passar de la censura prèvia obligatòria d'originals a la «consulta voluntària». Si els llibres no hi eren sotmesos, calia fer un dipòsit previ de sis dels exemplars ja impresos, abans de difondre'ls, i, si no superaven els requisits reglamentaris, l'edició sencera era confiscada.

El canvi rellevant s'havia produït quan Manuel Fraga Iribarne havia pres possessió del Ministeri d'Informació i Turisme. A partir d'aleshores, la llengua va deixar de ser un motiu de sospita, i van aplicar-se, més o menys, els mateixos criteris de censura que s'aplicaven als llibres escrits en castellà. Així conclouïen dues llargues dècades de «silenci».*

L'esclat editorial

A partir d'aquest moment, i per primera vegada en molts anys, el llibre català es va començar a veure com un objecte comercial, fet que va comportar un increment en la producció global a causa sobretot a les traduccions, ja que gairebé es triplicaren respecte l'any anterior. Però no tots els àmbits de coneixement arribaven al mateix ritme ni en les mateixes proporcions. Els que més van sobresortir van ser la narrativa i l'assaig polític, sociològic i filosòfic, en tant que constituïa una preferència d'abast occidental.

Cal destacar la importància de l'aparició d'Edicions 62. Al costat de La Cua de Palla, El Balancí va lliurar-se a traduir, a importar la literatura estrangera, a catalanitzar uns models narratius i, en darrera instància, a «convertir la cultura catalana en una part de la cultura universal».³⁷ Creada el 1965 per Josep M. Castellet, encara avui és considerada una col·lecció de gran prestigi.

Poesia i teatre

³⁷ MUÑOZ LLORET, Teresa. 2006. *Josep M. Castellet. Retrat de personatge en grup*. En BACARDÍ, Montserrat. *La traducció catalana sota el franquisme*. Lleida: Punctum, 2012, p. 179.

A partir dels anys seixanta aquests dos gèneres van romandre en un segon pla. Fins al 1975, a la sèrie de poesia, només hi van aparèixer tres traduccions, de Safo, Bertolt Brecht i Gottfried Benn, a cura de Manuel Balasch, Feliu Formosa i Guillem Nadal, respectivament. En la de teatre, nou, d'autors d'èpoques, llengües i estils diversos. Jordi Bordas, Feliu Formosa i Francesc Nel·lo, amb dues obres cadascun, van ser els traductors més constants.

Publicacions infantils

El públic jove havia estat una de les fixacions del pensament dictatorial de les primeres dècades. Calia ensinistrar-lo i dotar-lo d'una formació considerada saludable. Per això es propagaven els principis i l'esperit de revistes com *Flechas y Pelayos*, *Maravillas* o *Chicos*, escrites en castellà per als nens de tot l'Estat, per tal d'uniformitzar-la. Fins a la dècada dels seixanta a penes no es van poder publicar llibres infantils i juvenils traduïts, amb algunes excepcions, ja que l'ús de qualsevol altra llengua d'Espanya resultava inconcebible

Joan Sales va tenir cura de l'adaptació divulgadora d'una mostra de rondalles de Ramon Llull, Mistral, Verdaguer, Guimerà, Casaponce, Alcover i narracions populars de totes les terres de parla catalana i de períodes diferents. També destaca la versió de Joaquim Ventalló dels 23 volums de les aventures de Tintín (1964-1976).

Cal deixar constància de la labor d'alguns traductors que van consagrar-se a la literatura infantil, entre els quals sobresurt Albert Jané. D'ençà del 1964, ha anostrat un gran nombre d'obres, moltes publicades en forma de llibre, moltes altres a *Cavall Fort* i d'altres constitueixen els guions de pel·lícules de dibuixos animats.

Com que algunes sèries de còmics no havien estat traduïdes al castellà, certs protagonistes «van arribar a quallar profundament entre el públic lector de la revista, que van considerar-los com a totalment domèstics i catalans»:³⁸ la *Cavall Fort*, per exemple, els *Barrufets*, de la mà d'Albert Jané; i a *L'Infantil*

³⁸ LARREULA, Enric. 1985. *Les revistes infantils catalanes de 1939 ençà*. En BACARDÍ, Montserrat. *La traducció catalana sota el franquisme*. Lleida: Punctum, 2012, p. 35.

Lucky Luke, La pantera rosa o *Astèrix*, traslladats per Jordi Sarsanedas. Aquestes revistes van esdevenir la porta d'entrada del còmic europeu infantil al nostre país i, per tant, una finestra a Europa.

Nova frenada

El sotrac que va patir el sector editorial cap al final dels seixanta va afectar la publicació de traduccions. El 1964 i el 1965 es van editar més traduccions que obres originals i, a partir d'aleshores, van anar perdent pes, fins a arribar a l'extrem dels anys 1971 i 1973, en què tan sols se'n van publicar una quarantena. El 1969 va desencadenar-se una crisi provocada per un excés d'oferta d'autors estrangers i un percentatge petit de catalans i no es van complir les expectatives comercials: els catalans es van exhaurir, mentre que, d'estrangers, no se'n van vendre gaires. Conseqüentment, les editorials van deixar de promoure traduccions, perquè no tenien la mateixa acollida entre el públic que les obres d'autors catalans.

Al final de la dictadura, doncs, la proporció de llibres traduïts tornava a ser escassa, en aquest cas per motius ben diferents dels del començament. La demanda potencial es reduïa per múltiples factors (el nombre limitat de població lectora en català, l'escola i els mitjans de comunicació en castellà...). D'altra banda, l'edició del llibre traduït era més costosa pel fet que hi intervenia un mediador; i els llibres d'autors catalans tenien unes sortides comercials com no havien tingut des de feia molts anys.

Censura i autocensura

No obstant els canvis polítics produïts el 1962, la censura no va desaparèixer. Havia passat, simplement, d'obligatòria a «voluntària», amb el perill que, un cop imprès el llibre, en poguessin ser segrestats tots els exemplars.

Les «esporgades» es van convertir en una pràctica habitual i constant. Sovint era el mateix traductor o autor qui les aplicava a base d'encerts i d'errors i amb una concepció força general sobre què era prohibit i què podia passar. Aquest va ser un dels efectes més tangibles de la censura «voluntària» per al règim: va aconseguir instaurar un estat de recels permanent.

L'art de traduir

L'auge de les traduccions experimentat a partir de 1962 va provocar l'aparició dels primers traductors «professionals».

L'any 1966 Josep Vallverdú afirmava:

El mercat demana, i amb tanta pressa, obres, que les editores han d'aconformar-se amb resultats a vegades a mig fer que els correctors i directors literaris s'encarregaran d'arrodonir. Ara, no hi ha dubte que la insistència i la pràctica, unides al bon gust i a la intensa lectura dels nostres autors moderns, de les converses filològiques i dels nostres clàssics produiran un traductor correcte i flexible. De moment no tenim altra alternativa.³⁹

Tot i que al principi resultà difícil, ja que els problemes que tenia la traducció a Catalunya en el fons eren els mateixos que els de l'escola, la joventut, el poble: manca de normalitat, vida precària dels llibres i de les editorials, pobresa idiomàtica, privació d'una llengua en l'ús normal i quotidià. Es creia que si es resolía aquest afer bàsic de l'escola, els lectors en català no serien problema, i la demanda originaria més producció de llibres i, per tant, més traduccions, també. En relació a la llengua escrita, era necessari que deixés de ser un procés de laboratori i esdevingués «normal» i rica en profunditat i extensió.

Segons paraules de Josep Vallverdú:

Actualment, les traduccions al català són abundoses i, fins i tot, importants. És molt ampla la varietat de textos i de matèries sotmeses a versió, que possibilita l'accés del públic a focus d'interès diversos. Fins i tot el nombre de lectors pot augmentar si la varietat d'obres vertides aconsegueix d'abastar sectors prou amplis de la població, i, conseqüentment, interessos ben diversos. Les nostres editorials estan fent un esforç, l'aspecte econòmic del qual no puc ni sabia com jutjar, però, sigui com sigui, el titanisme d'anar audaçment llançant col·leccions i títols indica una vitalitat i, sobretot, una voluntat d'afirmació, dignes d'una oportunitat històrica com la que, comunitàriament, vivim.⁴⁰

³⁹ BACARDÍ, Montserrat; FONTCUBERTA I GEL, Joan; PARCERISAS, Francesc. *Op. cit.*, p. 199, p. 206.

⁴⁰ *Ibidem*, p.199.

Joan Fuster sostenia que «davant la majoria dels trencacolls lingüístics que presenta l'ús literari actual del català, entre l'arcaisme i el barbarisme hi ha sempre una tercera via: l'enginy de l'escriptor».⁴¹

Resultava indispensable crear un corpus de traduccions i establir uns models que esculprien de nou el model o els models.

Els correctors van adquirir tanta importància en l'edició de moltes traduccions que es va produir una dilatada polèmica entre correctors i escriptors al llarg de la dècada dels seixanta. Els correctors d'aquells moments, sota la ferma autoritat de l'Institut van aplicar una metodologia força intervencionista que, segons l'opinió de Serrahima, tendia a «imposar un català teòric, abstracte, esterilitzat i igual per a tots els escriptors, amb reminiscències en l'etapa "noucentista" o "prenoucentista" que avui resulten sobreposades».⁴²

La frenada editorial del 1969 els va afectar i els traductors van haver de recórrer a altres fonts d'ingressos. Van haver d'exercir de creadors, de nou forjadors de la llengua, d'una manera que potser excedia la tasca pròpiament d'intèrpret i de reescriptor.

En definitiva, no tan sols havia conclòs una època de la llengua de les traduccions, sinó que una altra semblava consolidada.

Teoria de la traducció

Les circumstàncies polítiques i culturals tampoc no van afavorir que es desenvolupés una teoria de la traducció com es començava a desenvolupar en alguns països europeus.

La primera escola de traductors i intèrprets de l'Estat no es va inaugurar fins al 1972, a la Universitat Autònoma de Barcelona, com una escola professionalitzadora. Al final del segle XIX ja havia aparegut un nombre apreciable de reflexions a l'entorn de la traducció. Abans de la guerra i durant la postguerra aquest costum va subsistir. El pròleg de Carles Riba a la segona

⁴¹ CAMUS, Albert. *La pesta*. Traducció de Joan Fuster, en BACARDÍ, Montserrat. *La traducció catalana sota el franquisme*. Lleida: Punctum, 2012, p. 25.

⁴² SERRAHIMA, Maurici. *Del passat quan era present, V (1969-1971)*, en BACARDÍ, Montserrat. *La traducció catalana sota el franquisme*. Lleida: Punctum, 2012, p. 35-36.

versió de l'*Odissea*, del 1948, n'és l'exemple paradigmàtic i un dels textos cabdals de la disciplina (abans que la traducció s'hi considerés).

Joan Sales opinava que la desconexió de l'idioma no representava un greu impediment si l'intermediari era capaç de posar-se en la pell de l'autor i dels personatges, així com de les idees i la trama. Calia aspirar a una correspondència entre la «manera» de l'original i la de la traducció, a una equivalència basada en la fidelitat.

La traducció va exercir un paper fonamental en la societat catalana de la postguerra. Tal com Joan Fuster va afirmar el 1968: «En realitat, el lector d'avui s'alimenta bàsicament de traduccions».⁴³

Algunes altres idees que els traductors van formular en pròlegs, articles, memòries, dietaris o cartes versen més sobre aspectes de la llengua, la literatura, la sociolingüística, l'edició o a la història cultural de país que no pas, pròpiament, sobre la traducció. Gràcies a les seves reflexions, el català va evolucionar en tots els àmbits i va esdevenir un idioma amb riquesa idiomàtica, importància social i pes cultural.

⁴³ FUSTER, Joan. *Examen de consciència*, en BACARDÍ, Montserrat; FONTCUBERTA I GEL, Joan; PARCERISAS, Francesc. *Cent anys de traducció al català (1891-1990)*. Vic: Eumo, 1998, p. 212.

5. Conclusions

La història de la traducció catalana és encara prou desconeguda per a molts, i, verdaderament, ha estat decisiva en el fet que el català sigui una llengua regularitzada i de cultura avui dia. La traducció sempre s'ha mantingut fidel a la llengua: l'ha recolzat abans de la normativització, l'ha mantingut viva durant els cruentos anys de les dictadures i ha fet que evolucionés, s'enfortís i s'enriquís. Indubtablement, ha estat al seu servei.

Des de sempre m'he interessat per la traducció catalana. Normalment, s'aprofundeix en el món de la traducció en general, i desitjava saber més sobre aquest tema no tan divulgat. Per naturalesa es tendeix a analitzar les disciplines en general i, no és fins que ens sorgeix la curiositat, que es té en compte allò que tenim més a prop nostre. En el meu cas, gràcies a aquesta curiositat he descobert un nou món ple de fets desencadenants i teories influents.

L'objectiu global d'aquest treball de fi de grau era analitzar l'evolució de la traducció catalana al llarg d'un segle des de punts de vista diversos, tant teòrics com pràctics, a partir de l'anàlisi completa del llibre *Cent anys de traducció al català (1891-1990) Antologia*. A partir d'aquesta es pretenia assolir els objectius específics següents: conèixer l'evolució de la traducció catalana del segle XX; analitzar i comentar les dificultats de la traducció de certs idiomes al català; familiaritzar-se amb el pensament sobre la traducció a partir d'opinions d'autors catalans de prestigi i entendre certs mecanismes i estratègies dels traductors, per tal de, en el futur, ser capaços de posar-los en pràctica.

Abans de començar a endinsar-me en aquesta obra, era conscient dels grans esforços que havia fet el català per tal de superar les etapes difícils al llarg dels anys, però desconeixia el paper de la traducció en aquest àmbit. A mesura que anava consultant la informació i profunditzava en el llibre, aquesta temàtica m'ha anat suscitant cada vegada més i més interès. Gràcies a aquest treball de recerca he conegut traductors cèlebres del segle XX i XXI i he recorregut amb ells el camí de la història de la traducció al català. Durant aquest viatge he descobert la importància de la traducció d'obres clàssiques i

religioses, he tingut l'oportunitat d'assimilar nous mecanismes i estratègies per tal de vèncer els obstacles de la traducció i he establert relacions entre l'evolució de la llengua i la de la traducció al llarg d'aquest període.

La finalitat d'aquest treball de recerca era aportar llum sobre la traducció al català, ja que es tracta d'un pilar clau de la cultura catalana. Molts són conscients de l'evolució de la llengua i han patit la dictadura en primera persona, però no saben que, si la llengua no ha mort i ha resistit els anys més difícils, ha estat, també, gràcies a la traducció i a les obres de molts traductors il·lustres.

Considerada sovint una llengua minoritària o minoritzada, a partir d'aquest treball he reafirmat allò que ja sabia: el català posseeix una història digna d'estudi i, si la història de la llengua és important, la de la traducció, que és als orígens de la creació de les bases de llengua, és fonamental.

Com ja he dit, aquest treball m'ha generat el desig de continuar l'estudi. Aquest cop, però, m'agradaria centrar-me més en la vida i les aportacions dels diversos traductors catalans d'entre final del segle XIX i durant el segle XX.

D'altra banda, l'apartat de la llengua m'ha despertat un gran interès, no només per la traducció en general, sinó per les persones que van experimentar diferents situacions i etapes en primera persona i van plasmar els seus punts de vista. Seria enriquidor i apassionant aprofundir en aquesta temàtica: quina és la millor manera de conèixer la història de la traducció, si no mitjançant les vivències de persones que s'hi van dedicar al llarg de la seva vida?

La història no es tracta simplement d'una ciència que s'encarrega d'estudiar els fets del passat, sinó que els estudia, els analitza i els valora. Només si es coneix el passat es poden entendre les circumstàncies del present. Només després d'haver fet aquest treball de recerca sóc capaç de valorar la importància de la traducció catalana dels segles XX i XXI.

6. Bibliografia

- BACARDÍ, Montserrat. *La traducció catalana sota el franquisme*. Lleida: Punctum, 2012.
- BACARDÍ, Montserrat; FONTCUBERTA I GEL, Joan; PARCERISAS, Francesc. *Cent anys de traducció al català (1891-1990)*. Vic: Eumo, 1998.
- CARDÓ, Carles. «L'Ésglésia i la Renaixença». *La moral de la derrota i altres assaigs*. Barcelona: Ariel, 1959.
- CASANELLAS I BASSOLS, Pere. «El 'Corpus Biblicum Catalanicum': un antic tresor que finalment comença a ser explotat». *Llengua i Literatura* (2006), 16, p. 517-530.
- CHUMILLAS I COROMINA, Jordi. «L'edició de traduccions literàries al català durant la primera dictadura del s. XX». *Anuari Verdager* (2009), 17, p. 201-214.
- DIAZ I CARBONELL, Romuald. *Dom Bonaventura Ubach*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2012.
- DÍDAC, Pujol; ORTÍN, Marcel (ed.). *Llengua literària i traducció (1890-1939)*. Lleida: Punctum & Trilcat, 2009.
- FERRER I COSTA, Joan. «Una obra cabdal per a la història de la cultura catalana: el Corpus Biblicum Catalanicum». *Llengua i Literatura* (2012), 22, p. 78-84.
- FRANQUESA, Montserrat. *La Fundació Bernat Metge, una obra de país (1923-1938)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2013.
- FRANQUESA, Montserrat. «Les primeres col·leccions bilingües dels clàssics grecs i llatins a Europa i la primera a Catalunya: la col·lecció de la Fundació Bernat Metge». *1611: Revista d'Història de la Traducció* (2011), 5, p. 1-11.
- FULQUET, Josep M. «Apunts sobre la teoria de la recepció literària. El cas de Shakespeare i Catalunya a partir de l'últim terç del segle XIX». *Ars Brevis* (2014), 20, p. 104-113.
- GARCÍA YEBRA, Valentín. *Teoría y práctica de la traducción*. Madrid: Gredos, 1997.

- GUZMAN, Josep R. «La traducció del cant 6è de *l'Odissea* al català des de la lingüística de corpus». *Caplletra* (2015), 58, p. 183-223.
- MASSOT I MUNTANER, Josep. *Aproximació a la història religiosa de la Catalunya contemporània*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1973.
- ORTÍN, Marcel. «Fundació Bernat Metge». *Visat* (2008).
- PARCERISAS, Francesc. *Traducció, edició, ideologia. Aspectes sociològics de les traduccions de La Bíblia i de L'Odissea al català*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, 1997. [Tesi doctoral].
- PINYOL, Ramon. «Translations and Translators of English-language Literature in Catalan Literary Publications and Series between 1868 and 1910». *Ars Brevis* (2012), 19, p. 263-273.
- PUIG I TÀRRECH, Armand. *Dues traduccions catalanes dels Psalms en el segle XIX*. València: Institut de Filologia Valenciana, 1989, p. 693-698.
- PUIG I TÀRRECH, Armand. «Història de la traducció de la Bíblia al català fins al segle XX». *Visat* (2008), 6.
- RODRÍGUEZ, Amalia. *El saber del traductor*. Barcelona: Montesinos, 1999.
- TURULL, Isabel. *Carles Riba lingüista*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, 2008. [Tesi doctoral].
- UBACH, Dom Bonaventura. *La Bíblia: versió dels textos originals i comentari pels monjos de Montserrat*. Montserrat: Monestir de Montserrat, 1926, p. 15-18.
- VERDAGUER, M. Àngels (ed.). *Traduir els clàssics, antics i moderns*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2013.
- WARREN, Rosana. *The art of translation*. Nova York: Hamilton, 1989.